

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ 3 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 5 кастрычніка 1990 г. № 40 (3554) ● Цана 10 кап.

КАМУ, ЯКОМУ НАРОДУ СЛУЖЫМ?

Адкрыты ліст Цэнтральному Камітэту
Кампартыі Беларусі

Паважаныя таварышы!

Мы, пісьменнікі — члены КПСС, мусім звярнуцца ўсё па тым жа балючым пытанні, якое сёння на вуснах у многіх і якому быў прысвечаны, нагадаем, трыццаць чатыры гады назад ліст-запыт Якуба Коласа. Сімвалічна, што гэты ліст, прадрыкаваны глыбокай трывогай за лёс беларускай мовы, народны пясняр перадаў у ЦК КПБ у апошні дзень свайго жыцця.

Голас Якуба Коласа не быў пачуты, як і голас многіх іншых беларускіх дзеячаў літаратуры і культуры.

Сёння, у вельмі адказны момант у жыцці Беларусі, мы зноў звяртаем увагу на аб'явавыя, нігілістычныя адносіны да беларускай мовы і культуры з боку кіраўнікоў КПБ, партыйных камітэтаў розных узроўняў. Здавалася б, партыя, у назве якой ёсць слова Беларусь, павінна ў сваёй дзейнасці дбаць перш за ўсё пра беларускі народ, спрыяць захаванню яго мовы і яго традыцый, адраджэнню нацыянальнай самасвядомасці і гістарычнай памяці. Павінна дбаць, павінна спрыяць... А на справе!

Шмат што змянілася за апошні час вакол нас і ў нас саміх. Асуджаны — як заганы — нацыянальны нігілізм, перагледжаны слаўныя пастулаты аб зліціі нацыяў, аб усеабдымнай і абавязковай «інтэрнацыяналізацыі», аднаўляюцца ў сваіх правах паняцці «нацыя», «нацыянальная мова», «нацыянальны каштоўнасці», «нацыянальны суверэнітэт». Пераглядаюць свае пазіцыі, сваю палітыку кампартыі саюзных рэспублік. «У сваіх адносінах з КПСС, — пісала на днях «Правда» ў артыкуле «Якой быць Кампартыі Арменіі!» — яна будзе прымаць тую рашэнні, якія не супярэчаць нацыянальным інтарэсам армянскага народа. Яна будзе кіравацца нацыянальнай праграмай, асноватворнымі задачамі якой з'яўляюцца дасягненне нацыянальнага адзінства, вырашэнне палітычнага лёсу армянскага народа на аснове самавызначэння, супрацоўніцтва з яго магчымымі саюзнікамі, прыярытэт нацыянальных каштоўнасцей, забеспячэнне сацыяльна-эканамічнага ўздыму, высокага жыццёвага ўзроўню насельніцтва, свабоднага развіцця нацыянальнай культуры...»

А як у гэтым плане выглядае сёння, напярэдадні свайго чарговага з'езда, Кампартыя Беларусі! Ці прааналізавала яна належным чынам свой сямідзесяцігадовы шлях! Ці мае намер рабіць сур'ёзныя вывады з трагічных памылак і горкіх урокаў! Ці пераглядае свае адносіны да духоўнай сферы, да сферы гістарычных і грамадзянскіх правоў беларускай нацыі! Ці мае на мэце, кажучы інакш, — быць сапраўды партыяй Беларусі, партыяй беларускага народа!..

Факты, на жаль, не даюць падстаў для сцвярдальнага адказу. Прыняты Вышэйшым Саветам рэспублікі «Закон аб мовах у Беларускай ССР», паводле якога беларуская мова стала дзяржаўнай, прынята «Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР», а кіраўнікі партыі ў пераважнай большасці як не карысталіся, так і не карыстаюцца роднаю моваю беларускага народа, што, вядома ж, не робіць ім гонару. Мовай партыі ў Беларусі па-ранейшаму застаецца руская мова. На ёй праходзяць з'езды і пленумы, канферэнцыі і сходы, сакратарыяты і бюро, на ёй вядуцца справаводства і дакументацыя, на ёй выдаюцца друкаваныя органы ЦК — газеты і часопісы «Советская Белоруссия», «Сельская газета», «Коммунист Белоруссии», «Политический собеседник», друкаваныя органы Брэсцкага і Гродзенскага абкомаў партыі газеты «Заря» і «Гродзенская правда», многія газеты раённых камітэтаў партыі і шматтыражкі амаль усіх парткомаў. Больш таго, у апошні час назіраецца тэндэнцыя пераводу традыцыйна беларускамоўных выданняў на рускую мову. Не галоўнае месца займае беларуская культура і ў дзейнасці выдавецтва ЦК КПБ. Мова нашага народа рэдка гучыць нават на ўрачыстасцях — юбілеях рэспублікі і Кампартыі Беларусі. Шматлікія просьбы і патрабаванні грамадскасці напярэць гэты ўпарта ігнаруюцца. Засталіся без увагі адпаведныя прапановы і меркаванні, што не раз гучалі на нашых пісьменніцкіх з'ездах, пленумах, сходах, што прамаўляліся намі, аўтарамі гэтага ліста, не пасрэдна ў ЦК КПБ. Кіраўніцтва партыі дасюль не выказала пэўнасці сваіх адносін да «Закона аб мовах у Беларускай ССР»,

(Працяг на стар. 4).

Восеньскі матыў.

Фота А. ШАВЛЮКА.

9 кастрычніка адкрыецца нечарговая сесія Вярхоўнага Савета Беларусі. На парадак дня вынесена надзвычай важнае пытанне — аб праграме эканамічнай рэформы ў Беларускай ССР.

«ЛіМ» і надалей будзе сачыць за станаўленнем беларускага парламентарызму, змяшчаць рэпартажы з сесій, знаёміць з пазіцыяй асобных дэпутатаў.

Сёння над праблемамі, якія абавязкова трапяць у поле зроку народных абраннікаў, разважаюць нашы чытачы — юрыст, эканаміст, вайсковец...

Як нам называцца?

Як вядома, Вярхоўны Савет рэспублікі ў Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР заявіў аб рашучасці стварыць правую дзяржаву. Пры гэтым важнейшым прынцыпам існавання прававой дзяржавы прызнаецца падзел заканадаўчай, выканаўчай і судовай улад.

Ці змога Беларуская Саветская Сацыялістычная Рэспубліка стаць такою дзяржавай? Ці дастаткова гэта ўвогуле для рэспублікі, якая называе сябе саветскай і сацыялістычнай? Мне думаецца, правая дзяржава, калі да гэтага паняцця ставіцца сур'ёзна, не можа быць ні саветскай, ні сацыялістычнай.

Што азначае «саветская рэспубліка»? У чым спецыфічныя рысы рэспублікі Саветаў? Перш за ўсё ў тым, што гэта — «форма диктатуры пралетарыята і бяднейшага сялянства». Менавіта так разумеў яе першаадкрывальнік рэспублікі Саветаў як вышэйшай формы дэмакратыі — У. І. Ленін.

Ён не меў ніякіх ілюзій адносна магчымасці вызвалення прыгнечаных класаў без разрыву з буржуазна-дэмакратычным парламентарызмам, падкрэслівачы яго «совершенно несовершенство с точки зрения осуществления социализма» (ПЗТ, т. 35, с. 235 — 236).

Такім чынам, Саветы — гэта органы не агульнанацыянальнага, а класовага прадстаўніцтва. «Вот такое намерение Советской власти; в нее не входят ни парламент, ни референдум» (т. 35, с. 307). — шчыра заяўляў Уладзімір Ільіч. І ўдакладняў: «Она выше этого...»

Тым не менш, класовае прадстаўніцтва Саветы страцілі ўжо ў 1936 годзе, калі сталінская (ці бухарынская?) Канстытуцыя абвясціла прамое, роўнае і ўсеагульнае выбарчае права.

Другая вызначальная прыкмета рэспублікі Саветаў як прычынова новай формы дзяржаўнай арганізацыі — спалучэнне заканадаўчай і выканаўчай улады ці, кажучы словамі Ільіча, «слияние управления с законодательством». Яна паспяхова праіснавала яшчэ паўстагоддзя — ажно да палітычных рэформ часоў перабудовы.

Прынцыпы фарміравання і дзейнасці цяперашніх Саветаў адрозніваюцца ад «обманчивых форм буржуазно-демократического парламентаризма», відаць, толькі тым, што дазваляюць многім дэпутатам, якія не без гонару называюць сябе «парламентарыямі», займацца дзяржаўнай дзейнасцю ў вольнай ад «асноўнай», відавочна, больш важнай, работы час — ледзь не ў якасці хобі.

Ці дастаткова гэта падстава для таго, каб уключаць вызначэнне «саветская» ў назву дзяржавы?

Органы дзяржаўнай улады, якія называюцца Саветамі, існуюць у многіх краінах. Аднак

нідзе слова «савет» не ўваходзіць у назву дзяржавы. Невядомыя свету і «сенацкія», «парламенцкія», «кангрэсіцкія», «палатапрадстаўнічыя» рэспублікі.

Тэрмін рэспубліка — самадэталічны. У перакладзе з латыні ён, як вядома, азначае «агульная справа». Усе спробы «ўпрыгожыць» ці «ўзмацніць» яго гучанне з дапамогай характарыстык «дэмакратычнай», «народнай», «народна-дэмакратычнай», што мела месца ў краінах «рэальнага сацыялізму», толькі камуфлявалі адсутнасць на справе гэтай самай «агульнай справы».

Дарэчы, калі тэрмін «саветкі» ўказвае на форму арганізацыі вярхоўнай улады ў дзяржаве, то трэба прызнаць, што Саветскі Саюз ужо не з'яўляецца такім, бо пасля рашэнняў, прынятых III Пазачарговым З'ездам народных дэпутатаў, ён стаў «банальнай» прэзідэнцкай рэспублікай — нахталт Францыі або Фінляндыі.

Такім чынам, вызначэнне «саветская» ў назве рэспублікі не нясе ў сабе рэальнай сэнсавай нагрукі, не кажучы ўжо аб адсутнасці якой-небудзь яго юрыдычнай значнасці.

Што датычыць указання на «сацыялістычнасць» рэспублікі, то наўрад ці зараз існуе завершанае тэарэтычнае вызначэнне сацыялізму. А палітычная практыка, заснаваная на сацыялістычных ідэях, уключае ў сябе неабмежаваны выбар варыянтаў — ад Пол Пота да Мітэрана. Ці ёсць сэнс аперываць такім бязмежным паняццем?

Аднак нават калі б у нашым распадзеным мелася дакладнае вызначэнне сацыялізму, то і ў гэтым выпадку характарыстыка «сацыялістычная» ў назве рэспублікі неправамерная. Бо, застаючыся на пазіцыях прававой дзяржавы, мы павінны прызнаць, што максімум кожнага 5 гадоў (па дзеючым заканадаўстве) народ мае права на тое, каб ці пацвердзіць свой «сацыялістычны» выбар, ці адмовіцца ад яго (з тым, магчыма, каб на чарговых выбарах зноў да яго вярнуцца).

Ці вабціць нас перспектыва змены назвы дзяржавы кожнае пяцігоддзе? Цяпер, калі пачалася работа над праектам Асноўнага закона рэспублікі, пытанне аб яе назве мае значэнне своеасаблівага тэсту на здольнасць цяперашняга Вярхоўнага Савета да будаўніцтва дэмакратычнай прававой дзяржавы. Захаваўшы ў новай Канстытуцыі рэспублікі ранейшай яе назву будзе азначаць, з аднаго боку, жаданне нашых заканадаўцаў аперываць тэрмінамі, не забяспечанымі прававым зместам, а з другога — іх негатаўнасць прызнаць за народам права на свабодны выбар.

Сяргей ЛЕУШУНОУ,
кандыдат гістарычных навук.

Уладзімір КУЛАЖАНКА,
дктар эканамічных навук,
прафесар

ЦЯЖКІ ШЛЯХ ДА РЫНКУ

ПРАГРАМА ПЕРАХОДУ на рыначныя адносіны, прапанаваная ўрадам СССР, прадугледжвае павышэнне цен на ўсе галоўныя спажывецкія тавары, праўда, разам з кампенсацыйным шляхам пэўнага павышэння зарплат. Але гэтая кампенсацыя ёсць не што іншае, як імкненне выйсці з тупіковай сітуацыі за кошт насельніцтва. Кожнаму ж зразумела, што насельніцтва пры прапанаванай індэксацыі зарплат атрымае намога менш, чым дзяржаўны бюджэт ад павышэння цен. Ну, а калі цен пачнуць наогул павышаць адвольна — ніякай кампенсацыі не стрымаць рэзкага зніжэння жыццёвага ўзроўню.

Каб рыначныя адносіны сталі магутным рычагом развіцця краіны, рэспублік, трэба папярэдне, на маю думку, ажыццявіць некалькі карэнных мерапрыемстваў. Спадзявацца на паспяховае пераход да рыначных адносін без іх правядзення — справа рызыкоўная і нават безнадзейная.

Якія яны, галоўныя перадумовы ўвядзення рыначных адносін у нашай рэспубліцы?

АДНОЙ З САМЫХ ЗЛАБАДЗЕННЫХ праблем усёй краіны, у тым ліку і Беларусі, з'яўляецца карэннае змяненне аграрных адносін. Каласная і саўгасная форма вядзення сельскай гаспадаркі, як паказвае практыка, не мае будучыні. Галоўная прычына гэтага — людзі асабіста не зацікаўлены ў выніках працы, бо яны не гаспадары на зямлі, а паддэншчыкі, над якімі стаіць начальства (і не малое). Пра тое, колькі трэба заняць людзей у сельскай гаспадарцы пры свабоднай самастойнай працы, каб накарміць горад і вёску, доказаў гаворчыца, прынамсі, ў артыкуле К. Кажэўнікавай «Пра фермера, які ледзьве не ўвесь калгас замяніў» («Літаратурная газета», 12 верасня г. г.).

У чым жа выйсце? Думаю, у ажыццяўленні ленынскага прычыпу: зямлю — сялянам! Калгасы і саўгасы, якія жывуць на датацыях і надбаўках да закупачных цен, неабходна ў са-

мы кароткі тэрмін ператварыць у акцыянерныя кааператывы, а на іх землях стварыць фермерскія гаспадаркі, дзе людзі будуць працаваць аддана, на сябе, без каманд «зверху». Чуюцца галасы, што сяляне, маўляў, не возьмуць зямлю. Асабліва палка вяртаюць аб гэтым кіраўнікі-аграрнікі, ды і некаторыя палітычныя дзеячы. Але, па-першае, у нас у рэспубліцы яе пакуль што ніхто не дае. Па-другое, няма дурняў браць зямлю, каб абрабляць яе ўручную, бо тэхнікі ў свабодным продажы няма. Трэба фермераў па першым часе надзейна забяспечыць вытворчай абслугой, даць ім столькі, колькі маюць яе фермеры ў развітых краінах свету. Праўда, пісьменнік Іван Васільеў у артыкуле «Подгонка ног под сапог», апублікаваным у «Советской России» за 23.08. г. г. і перадрукаваным рэспубліканскай «Сельской газетой», выступае супраць таго, каб калгасы і саўгасы, як ён кажа, «вынянчвалі фермера». Думаецца, не трэба вынянчваць, трэба аддаць яму яго долю сродкаў вытворчасці, а не рабіць так, як пры пераводзе калгасаў у саўгасы: ніхто і нідзе ў краіне калгаснікам пры пераводзе іх кааператываў уласнасці ў дзяржаўную нічога не вярнуў. Гэта не што іншае, як экспрапрыяцыя працоўнай уласнасці! Яе нельга дапускаць і пры адпачкаванні фермерскіх гаспадарак.

Іван Васільеў сцвярджае, што на Віцебшчыне сяляне аднадушна не ўспрымаюць фермерызцыю. А як яе будзеш успрымаць, калі даюць табе не больш 2—4 гектараў, на якіх не развернешся, не даб'ешся высокай прадуктыўнасці. Кожная фермерская гаспадарка павінна атрымаць не менш 15—20 гектараў зямлі, а мо і болей (у залежнасці ад велічыні сям'і). І тут не ўзнікнуць пытанні, возьмуць сяляне зямлю ці не возьмуць. Галоўнае, не пакрыўдзіць пры фермерызцыі зняможных пенсіянераў і састарэлых людзей, якія не змогуць яе ўзяць.

Публіцыст І. Васільеў цалкам не выключае магчымасць фер-

мерызцыі. Толькі ён бачыць шлях да фермерскіх гаспадарак у іншым. Спасылочыся на вопыт калгаса ім. Кірава Віцебскага раёна, ён лічыць, што тут, маўляў, няма патрэбы дзяліць зямлю паміж сялянамі, бо зараз тут забяспечваюцца маладняком падсобныя гаспадаркі калгаснікаў, якія, даўшы іх да кандыцыі, прадаюць дзяржаве праз калгас 36—40 тон мяса і 500 тон малака. У абсалютных лічбах гэта гучыць, а ў адносінах — не, бо складае толькі 5—6 працэнтаў вытворчасці калгаса. Ці зможам мы накарміць краіну, калі прыбавім у вытворчасці на 5—6 працэнтаў? Канешне, не. А Васільеў бачыць у гэтым умову эвалюцыйнага пераходу ад калгасных двароў да фермерскіх гаспадарак. Маўляў, за прададзеную прадукцыю (хоць у разліку на двор гэта каля 100 кг мяса ды 200 кг малака) калгаснікі накопяць сродкі, і гэта дасць ім магчымасць перайсці да самастойнай вытворчасці. Даруйце, але гэта нават не першапачатковае накіраванне капіталу, а чыстая маніпуляцыя!

Некаторыя аграры, спасылочыся на адпаведныя ўрадавыя рашэнні, заклікаюць да таго, каб буйныя прамысловыя прадпрыемствы бралі пад сваё крыло ў якасці аграрных цэхаў адсталыя калгасы і саўгасы. Марна гэта надзея! Яна не вядзе да замацавання людзей на зямлі, не спрыяе эфектыўнасці вытворчасці. Вахтывы метада апрацоўкі палёў і асабліва догляду жывёлы можа прывесці толькі да аднаго — безгаспадарчасці. Да таго ж, пакрыццё страт падсобных гаспадарак за кошт фінансаў прадпрыемстваў пагоршыць вынікі іх гаспадарчай дзейнасці.

На высокіх форумах часта гучаць заклікі вярнуць нарэшце ўсё, што горад забраў з вёскі. Правільна, перад вёскай мы ў вялікім даўгу. Але ж трэба яшчэ падумаць, каму гэты доўг вяртаць. Калі калгасы і саўгасы, дык гэта тое самае, што сыпаць грошы ў дзіравую бочку.

Удасканаленне нашага аграрнага сектара настолькі важная

Дзе і як служыць беларусам

Дзяржава толькі тады робіцца сапраўды незалежнай, калі яна валодае рэальнай сілай, каб захаваць ці абараніць свой суверэнітэт. Беларускі і ўкраінскі парламентаў даказалі разуменне гэтага, дэклараваўшы неабходнасць стварэння нацыянальнага войска. Але далей дэкларацый у нас, на Беларусі, справа гэтая пакуль не пасунулася. Гэта ў той час, калі ідзе перадыслакацыя на нашу зямлю ўсё больш і больш вайсковых злучэнняў з краін Усходняй Еўропы. З развалам Варшаўскага пакта мы рэальна апынемся на пярэднім рубяжы супрацьстаяння двух самых магутных у свеце ваенных машын.

Раней ролю фарпоста ў такім супрацьстаянні можна было хоць неяк апраўдаць з пункту гледжання пануючай ідэалогіі. Цяпер жа гэтае пытанне трэба разглядаць толькі з боку мэтазгоднасці такога становішча для беларускага народа. Інтэрсы рэспублікі патрабуюць адмаўлення ад ролі, якую нам навязвае Цэнтр.

З-за павелічэння колькасці войскаў на Беларусі ўзнікае, акрамя іншага, цэлы шэраг эка-

лагічных, эканамічных і дэмаграфічных праблем. Скажам, узяць тую ж пастанову ўсесаюзнага ўрада аб павелічэнні грашовага ўтрымання салдат і сяржантаў. Здаецца, добра. Але ж ніхто не думае аб тым, што грошы гэтыя аніяк не забяспечаны таварамі і будуць спрыяць далейшай інфляцыі.

Пра неабходнасць стварэння беларускага войска сведчыць і існуючае становішча з прызывам нашых юнакоў у армію. У апошнія гады ўсё больш і больш беларускіх прызыўнікоў адпраўляюць службы за межы рэспублікі, у тым ліку ў раёны, ахопленыя міжнацыянальнымі канфліктамі. У той жа час прызыўнікі з гэтых раёнаў, і іх становіцца ўсё больш, накіроўваюцца службы ў Беларусь. Іх прывозяць сюды разам з іх узаемнай варажасцю, і афіцэрам, якія прымаюць папаўненне, прыходзіцца прыкладаць вялікія намаганні, каб групы прызыўнікоў з «канфліктных» рэспублік не аказаліся побач. Інакш імгненна можа ўспыхнуць масавая бойка.

Пра «зямляцтва» ў войску ўжо шмат пісалася. Але да-

вайце падумаем, якую небяспеку яны ўяўляюць, калі мець на ўвазе далейшае абвастэрэнне міжнацыянальных канфліктаў менавіта на радзіме многіх салдат? І што будзе, калі нацыянальны «зямляцтва» пачнуць зводзіць рахункі з дапамогай штатнай зброі, а не кулакоў, як зараз? Да таго ж, на тэрыторыі Беларусі на баявым дзяжурстве знаходзіцца вялікая колькасць ракетнай зброі. І ці ёсць гарантыя, што тым, хто нясе побач з ёй баявое дзяжурства, не прыйдзе ў галаву думка скарыстаць гэтую страшную зброю для ваеннага шантажу тых, хто быццам бы крыўдзіць іх нацыю? У той час, калі воіны-беларусы, рызыкуючы жыццём, ратуюць жыхароў паўднёвых рэгіёнаў ад грамадзянскіх войнаў, мы можам атрымаць мноства маленькіх войнаў тут, на Беларусі.

Выйсце з такога становішча падказвае Дэкларацыя аб суверэнітэце. Але пакуль што рэалізацыя яе артыкулаў, звязаных з бяспекай Беларусі, яе народа і яе салдат, зацягваецца. Таму лагічным крокам беларускага парламента, на маю думку, з'явілася б прыняцце аператывных

перадумова пераходу да рынку, што трэба выказацца да канца. Памылкова думаць, што для Беларусі гэта не так ужо важна. Маўляў, у нас і без гэтага высокая прадукцыйнасць сельскагаспадарчай вытворчасці. Як-нік, а ў разліку на чалавека мы вырабляем 120 кг мяса і прыкладна 700 кг малака, што ў два разы больш, чым у сярэднім па краіне. 400 тысяч тон мяса за год мы вывозім за межы рэспублікі. Дарэчы, магчымасці экспарту той жа прадукцыі жывёлагадоўлі ў нас далёка не вычарпаны, хоць і моцна падарваны чарнобыльскай бядой. Вось чаму сёння яшчэ рана заклікаць да скасавання тых калгасаў і саўгасаў, якія дасягнулі высокага ўзроўню развіцця. «Маякі» павінны быць не толькі захаваны, але і ўсяляк падтрыманы. Аднак тут узніклі свае праблемы, якія павінны быць вырашаны. У гэтых гаспадарках пастаянна копіцца і ўжо накіпіўся лішак работнай сілы. Выйсце — у прамыслова-аграрнай дыверсіфікацыі. Яна сама зараз правірае сабе дарогу. Па сутнасці, усе моцныя гаспадаркі даўно сталі змешанымі прадпрыемствамі. Напрыклад, вядомы на ўсю краіну калгас-гігант «Рассвет» імя Арлоўскага цяжка назваць толькі сельскагаспадарчым прадпрыемствам, тут існуе каля 30 сельскагаспадарчых відаў дзейнасці. Дзейнічае нават асфальтавы завод.

Прамысловая дыверсіфікацыя найперш забяспечвае поўную і круглагадовую занятасць усіх працаздольных хлебаробаў. І карысць ад гэтага трайна: не таўкуцца без справы людзі, растуць прыбыткі, пад рукамі сезонная работная сіла — можа а жыць без шэфу.

ДРУГАЯ ПЕРАДУМОВА ўвядзення рыначных адносін — павышэнне курсу грошай. Але як гэта зрабіць? У праграме развіцця рыначных адносін, прынятай Вярхоўным Саветам Рэспублікі пад назвай «Пяцісот дзён», першыя 100 дзён адводзяцца ўпарадкаванню грашовых спраў і фінансаў. А што рабіць нам, беларусам? Спадзявацца на ўсеагульную валюту — рызыкюна. Лічыцца, што ў краіне толькі Беларусь, Малдова, Эстонія і адна сярэднеазіяцкая рэспубліка не дапусцілі спаду вытворчасці. Ну, а што мы маем ад гэтага? Нічагуткі. Пры росце вытворчасці тавараў народнага спажывання, які ападкаваць павышэнне росту заробковай платы, мы маем інфляцыю. Пачынаючы з канца пяцідзясятых гадоў, Беларусь вы-

возіць тавараў больш, чым увозіць. Гэта перавышэнне нават пры росце цен на сыравіну ў апошнія гады дасягае, на самых сціплых падліках, 2,5 млрд. рублёў. Заўважце, без якой-небудзь кампенсацыі! Цэнтралізаванае грашовае абарачэнне толькі спрыяе такому перамеркаванню нацыянальнага даходу. Рэспубліка не выпускае свае грашовыя знакі, іх у банк паступае больш, чым выпускаецца ў абарачэнне, на сотні мільянаў рублёў. Ствараюцца агромністыя крэдытныя рэзервы, якія перавышаюць 25 млрд. рублёў. Фінансавы і крэдытныя цэнтры Саюза не дазваляюць імі карыстацца, як гэтага патрабуюць інтарэсы рэспублікі. Узнікае дзіўная анамалія: вывозім тавары, а імпартаем... інфляцыю, якая і ў нас, як і ў іншых рэспубліках Саюза, імкліва галапіруе.

Інфляцыя на Беларусі спрыяе і сённяшняму фінансаву сістэму. Па нацыянальным даходзе на душу насельніцтва Беларусь займае адно з першых месцаў у Саюзе, чаго не скажаш пра жыццёвы ўзровень. Вось некалькі падлікаў. Гадавы нацыянальны даход рэспублікі складае каля 30 млрд. рублёў. Каля 40 працэнтаў гэтага прыбытку ідзе ў рэспубліканскі бюджэт, што складае прыкладна 11 млрд. рублёў, 35 працэнтаў выкарыстоўваецца на неабходны прадукт (у асноўным праз зарплату працаўнікам сферы матэрыяльнай вытворчасці). Азначым, што ў развітых краінах свету на гэтыя мэты ідзе 60—70 працэнтаў нацыянальнага даходу. Невялікая частка ідзе на накарпенне, а астатняя частка пірага, здабытага цяжкаю працаю, забіраецца цэнтрам. Гэта прыкладна 6 млрд. рублёў. І не проста грошай, а тавараў. Тым часам цэнтральны ўрад адмаўляе рэспубліцы ў фінансавай дапамозе для выплат кожнаму працяжымаму ў забруджанай радыёнуклідамі зоне няшчасных 15 рублёў — так званых «грабавых». Смешна ў такіх умовах гаварыць пра эканамічную незалежнасць і палітычны суверэнітэт.

Каб спыніць імпорт інфляцыі, неабходна ўвесці ў рэспубліку свае грошы. Адначасова неабходна стварыць дзяржаўны банк Беларусі, а таксама незалежную фінансавую службу. Нам імкнуча давесці, што Беларусь, маўляў, не можа мець эканамічнай самастойнасці, бо яна бедная на карысныя выкапні — нафту, вугаль, метал трэба завозіць. З навуковага (Працяг на стар. 4).

мер па абмежаванні раёнаў службы беларускіх прызыўнікоў граніцамі рэспублікі.

Зразумела, што калі нават большасць вайскоўцаў на нашай тэрыторыі будуць складаць салдаты, прызваныя з Беларусі, гэта хоць і часткова павялічыць баяздольнасць злучэнняў БВА, але не вырашыць усіх складаных армейскіх праблем. Падзенне дысцыпліны ў войску, аб'якаваць да службы ўсіх, ад салдата да генерала, маюць і іншыя прычыны, незалежныя ад міжнацыянальных канфліктаў. І гэта не толькі нізкі ўзровень жыцця і сацыяльнай безбароннасці вайскоўцаў, што мела месца і раней, але, галоўнае, і немагчымасць раслуначыць тым жа салдатам мэтазгоднасць вайскавай службы з яе наймавернымі цяжкасцямі, «дзедаўшчынай» і т. п. У рэшце рэшт, ідэалогія, якая раней ляжала ў аснове выхаваўчай ра-

боты ў арміі і грунтавалася на супрацьпастаўленні «двух лагераў», дала трэцішчыну. Усім зразумела, што ніхто нам вайной не пагражае, ды і атамнай зброі для нанясення ўдара ў адказ, калі нешта і здарыцца, у нас хапае.

Адзінае выйсце ў такім становішчы — абудзіць у маладых салдат нацыянальную самасвядомасць і менавіта на ёй будаваць выхаваўчую работу, рэалізаваўшы такім чынам Дэкларацыю аб суверэнітэце ў той яе частцы, дзе гаворыцца аб стварэнні нацыянальнага войска.

Праціўнікаў у гэтай ідэі шмат. Паслухаць іх, дык стварэнне такога войска — немагчымае, небяспечнае і вельмі дарагая справа. Але ж без яе нельга весці гаворку аб сапраўдным, трывалым суверэнітэце рэспублікі.

С. ГАРБАВЕЦ,
ваеннаслужачы.

У мінулую суботу ў Мінску, на плошчы імя Леніна адбыўся мітынг, на якім ішла гаворка па пытаннях, якія закранае ў артыкуле наш чытач С. Гарбавец. Перад прысутнымі (прыкладна тысяча чалавек) выступілі народныя дэпутаты БССР Л. Баршчэўскі, У. Грыбану і З. Пазняк, сакратар управы Сойма БНФ В. Вячорка, старшыня аргкамітэта Рабочага саюза Беларусі М. Сабаль і інш.

У адозве, ухваленай удзельнікамі мітынгу і звернутай да Вярхоўнага Савета БССР, гаворыцца аб праходжанні вайскавай службы беларусамі-прызыўнікамі на тэрыторыі рэспублікі і скарачэнні яе тэрмінаў; аб фарміраванні нацыянальных узброеных сіл на падставе прафесійна-кантрактнага прышыпу; камплектаванні органаў МУС і КДБ на тэрыторыі Беларусі выключна з яе грамадзян; забароне дыслакацыі ў рэспубліцы падраздзяленняў Савецкай Арміі, якія выводзяцца з краін Усходняй Еўропы і НАШ КАР.

Сёння мы друкуем праект Закона Беларускай ССР «Аб культуры ў БССР». Стварэнне такога закона з'яўляецца надзвычай актуальным актам ва ўмовах абвешчанага суверэнітэту рэспублікі, пераходу на рыначную эканоміку, асэнсавання шырокай грамадска-нацыянальнай культуры як фактара інтэлектуальнага і эканамічнага развіцця Беларусі, адраджэння яе гісторыі і культуры, нацыянальнай мовы.

Праект закона падрыхтаваны па ініцыятыве Міністэрства культуры БССР, пры падтрымцы творчых саюзаў рэспублікі і па ўзгадненні з адпаведнай камісіяй Вярхоўнага Савета БССР. Працавала над ім творчая група, у якую ўваходзілі: член-карэспандэнт АН БССР, загадчык

аддзела дзяржаўнага права і кіравання Інстытута філасофіі і права АН БССР Віктар Іванавіч ШАБАЙЛАУ (кіраўнік групы), загадчык аддзела Рэспубліканскага метадычнага цэнтру Міністэрства культуры БССР Ірына Рыгораўна ГОЛУБЕВА, кандыдат юрыдычных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута філасофіі і права АН БССР Віктар Георгіевіч ГАРАДНЮК, кандыдат філасофскіх навук, дацэнт, загадчык кафедры грамадскіх навук Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Ігар Яўгенавіч ШЫРШОУ.

Прапановы і заўвагі па праекту закона «Аб культуры ў БССР» дасылайце ў Міністэрства культуры БССР ці ў рэдакцыю штотыднёвіка.

ПРАЕКТ Закон Беларускай ССР „АБ КУЛЬТУРЫ У БССР“

РАЗДЗЕЛ I

Агульныя палажэнні

Артыкул 1. Задачы заканадаўства аб культуры.

Заканадаўства Беларускай ССР аб культуры рэгулюе грамадскія адносіны па стварэнні, распаўсюджванні, папулярызацыі твораў духоўнай культуры, ахове гістарычных і культурных каштоўнасцей дзеля духоўнага адраджэння народа Беларусі і яго самасвядомасці, развіцця нацыянальнай беларускай культуры і інтэграцыі яе ў сусветную культуру, фарміравання культурнага асяроддзя і эстэтычных поглядаў і густаў народа, маральных пачаткаў, далучэння яго да мастацкай творчасці.

Артыкул 2. Заканадаўства аб культуры Беларусі.

Заканадаўства аб культуры Беларускай ССР складаецца з гэтага Закона і прынятых у адпаведнасці з ім іншых заканадаўчых актаў Беларускай ССР.

Артыкул 3. Асноўныя прынцыпы культурнай дзейнасці.

Асноўнымі прынцыпамі культурнай дзейнасці ў БССР з'яўляюцца:

- 1) свабода творчай дзейнасці і самаразвіцця культурных працэсаў; плюралізм творчага працэсу, адмаўленне ад манопалізму ў культуры;
- 2) усямерная абарона інтэлектуальнай уласнасці;
- 3) агульнадаступнасць духоўных каштоўнасцей;
- 4) раўнапраўнасць культур усіх народаў, якія жывуць у БССР;
- 5) прыярытэт развіцця беларускай нацыянальнай культуры;
- 6) гуманізацыя, узмацненне асабовага пачатку ў культурнай дзейнасці, арыентацыя на агульначалавечыя каштоўнасці, высокамаральны характар культуры;
- 7) інтэграцыя нацыянальнай культуры Беларусі ў сусветную культуру працэсу, сувязь яе з культурай народаў Саюза ССР;
- 8) дэцэнтралізацыя кіравання культурай, спалучэнне дзяржаўных і грамадскіх пачаткаў у арганізацыі культурнай дзейнасці.

Артыкул 4. Суб'екты культурнай дзейнасці.

Культурная дзейнасць ажыццяўляецца:

- 1) грамадзянамі;
- 2) грамадскімі арганізацыямі, творчымі саюзамі, аб'яднаннямі і асацыяцыямі;
- 3) прадпрыемствамі і ўстановамі культуры, творчымі калектывамі;
- 4) дзяржавай (у асабе яе органаў улады і кіравання);
- 5) органамі мясцовага тэрытарыяльнага самакіравання;

- 6) грамадска-дзяржаўнымі органамі;
  - 7) рэлігійнымі арганізацыямі;
- У працэсе ажыццяўлення культурнай дзейнасці названыя суб'екты могуць выступаць у якасці:
- а) суб'ектаў творчасці;
  - б) суб'ектаў распаўсюджвання культурных каштоўнасцей;
  - в) суб'ектаў спажывання культурных каштоўнасцей;
  - г) суб'ектаў культурнай палітыкі.

РАЗДЗЕЛ II

Грамадзянін і дзяржава

Артыкул 5. Права грамадзян БССР на творчасць і карыстанне дасягненнямі культуры.

У адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР грамадзянам Беларускай ССР гарантуецца свабода мастацкай творчасці і права на карыстанне дасягненнямі нацыянальнай культуры; культуры народаў Саюза ССР і сусветнай культуры.

Грамадзяне маюць права займацца аматарскай і прафесійнай творчасцю, народнымі рамёствамі, вучыцца ў школах з пашыранай праграмай навучання ці на факультатыўных занятках па музыцы, выяўленчым, харэаграфічным і іншым відах мастацтва, у гуртках і студыях мастацкай творчасці і школах майстэрства; атрымліваць адукацыю ў сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных установах; аб'ядноўвацца ў творчыя саюзы і іншыя творчыя асацыяцыі.

Артыкул 6. Абавязкі дзяржавы.

Дзяржава абавязана забяспечваць развіццё культуры і нясе адказнасць за духоўнае, маральнае і эстэтычнае выхаванне грамадзян. Яна заклікана ўдасканаліць сістэму эканамічных, сацыяльных, арганізацыйных і прававых гарантый развіцця мастацтва і культуры і ствараць умовы для далучэння грамадзян да нацыянальнай і сусветнай культурнай спадчыны; фарміраваць сістэму прадпрыемстваў і ўстановаў мастацтва і культуры; выдзяляць неабходныя матэрыялы і фінансавыя сродкі; забяспечваць падрыхтоўку кваліфікаваных кадраў; ствараць гарантыі і стымулы мастацкай творчасці, зберажэння традыцыйнай культуры (фальклору, народнага промысла, рамёстваў) і выкарыстання дасягненняў культуры; забяспечваць фарміраванне і эстэтызацыю асяроддзя быцця і жыццядзейнасці чалавека.

Артыкул 7. Абавязкі грамадзян.

Абавязак кожнага грамадзяніна Беларускай ССР клапаціцца аб сваёй духоўнай і эстэтычнай дасканаласці.

Бацькі, апекуны, папчыцелі альбо асобы, якія замяняюць іх, абавязаны клапаціцца аб усебаковым культурным і эстэтычным развіцці і маральным удасканаленні дзяцей у сям'і, ствараць дзеля гэтага неабходныя ўмовы, усяляк спрыяць і паказваць асабісты прыклад імкнення да духоўнага ўзбагачэння і дасканаласці.

Артыкул 8. Кампетэнцыя Беларускай ССР у галіне культуры.

Беларускай ССР належыць суверэннае права вырашэння ўсіх пытанняў развіцця культуры на сваёй тэрыторыі.

Веданню Беларускай ССР у асабе яе вышэйшых органаў улады і кіравання належыць:

- 1) зацвярдзенне рэспубліканскіх праграм і планаў развіцця культуры і падрыхтоўкі кадраў;
- 2) устанавленне прыярытэтаў і льгот у развіцці культуры;
- 3) устанавленне прыкладных тыпаў і відаў устаноў і арганізацый культуры і вызначэнне іх прававога статусу;
- 4) устанавленне парадку арганізацыі, рэарганізацыі і ліквідацыі прадпрыемстваў і ўстановаў культуры; арганізацыя, рэарганізацыя і ліквідацыя прадпрыемстваў і ўстановаў культуры, якія знаходзяцца на дзяржаўным бюджэце;
- 5) устанавленне мінімальна абавязковых матэрыяльна-тэхнічных, бюджэтных-фінансавых сродкаў і нарматываў культурнага абслугоўвання насельніцтва;
- 6) забяспечэнне падрыхтоўкі кадраў і павышэнне іх кваліфікацыі;
- 7) ажыццяўленне навукова-метадычнага кіравання прадпрыемствамі і ўстановамі;
- 8) ажыццяўленне кантролю за захаваннем заканадаўства аб культуры ўсімі прадпрыемствамі, ўстановамі і арганізацыямі, незалежна ад іх ведамаснага падпарадкавання.

Артыкул 9. Узаемаадносінны Беларускай ССР з Саюзам ССР у галіне культуры.

Узаемаадносінны Беларускай ССР з Саюзам ССР у галіне культуры грунтуецца на саюзным дагаворы (Канстытуцыі СССР) і прынятых на яго аснове заканадаўчых актах СССР і БССР.

Артыкул 10. Узаемаадносінны Беларускай ССР з саюзнымі рэспублікамі ў галіне культуры.

Беларуская ССР вызначае і рэалізуе сумесна з іншымі саюзнымі рэспублікамі на аснове дагавораў праграмы і мерапрыемства па развіцці мастацтва і культуры, узаемным абмене духоўнымі і мастацкімі каштоўнасцямі.

(Працяг на стар. 10—12).

«... Писах в началу по язьку тому,

Иже свойственныи бы моему дому». (Симеон Полацкі).

Я, грэшны, таксама пачаў пісаць на той мове, якая ўласціва была «моёму дому». Пішу на ёй і цяпер. І хацеў бы, каб на ёй пісалі і размаўлялі мае дзеці, унукі і праўнукі... І дзеля гэтага я гатовы рабіць усё, што ў маіх сілах...

□

УСЕ ЯШЧЭ быццам з таго свету даходзяць да нас звесткі пра тых, каго забралі і знішчылі — дзе? калі? — сталінскія панагаты ў гады масавага тэрору, рэпрэсій і бяспраўя. Ю. Струціч (Віцебск) у адным з артыкулаў, надрукаваным у яго зборніку «Мы дойдзем» (Нью-Йорк, 1975), спасылаючыся на кніжку С. Падгайнага «Недастрэленыя», якая выйшла ў адным з украінскіх выдавецтваў за мяжой у 1949 годзе, піша, што сярод іншых раздзелаў у ёй ёсць і такі: «Беларусы на Салаўках». С. Падгайна, пэўна, у мінулым сам салавецкі вязень, падае звесткі пра некаторых кіраўнікоў шматлікай Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады, якая была арганізавана і дзейнічала на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі. Вось яны, тыя звесткі:

Симон Ран-Міхайлоўскі: «На Салаўках ён спрабаваў трымацца незалежна, працаваў на вельмі цяжкіх фізічных работах, заўсёды падкрэсліваў сваю нянавісць да тутэйшых парадняў і нарэшце нека ў 1936 годзе трапіў у Ізляттар, дзе і загінуў».

Пятро Мятла: «Ён хварэў на туберкулёз лёгкіх, кашляў, а працаваў на цяжкай, зусім непапулярнай яму рабоце. У выніку трапіў у Салавецкі «шпіталь» для гэтак званых «даходзяч», адкуль вясною 1936 года тайна вынеслі яго труп, а дзе пахавалі — ніхто не ведае».

Ігнат Дварчанін: «Бледны, з чорнай барадой, крэху згорблены, ён сваёй манерай у размове нагадаваў прафесара. Хоць і не меў ён асаблівых сутычак з лагерам ГПУ, але тым не менш таксама ў 1936 г. трапіў у Ізляттар, а пасля гэтага пра яго нічога не было чуваць».

Язеп Гаўрыліч: «Ён быў тыповы вясковы настаўнік. Высокі, русы, з рыжанавай бародкай на круглаватым адкрытым твары з крэху ўздэртным носам. Ад яго так і неслася думкам вясковым дзядзькам. Але ў канцы 1935 г. калі я сустрэў яго на Малым Заечым востраве, ён выглядаў ужо даволі змучана, ні з ім не размаўляў, па вечарах выходзіў з барака, і, стаўшы на калені, за дзікай замшэлай сцялою, доўга маліўся. Адсюль з Малога Заечага яго ўзялі ў Ізляттар, адкуль ён так і не выйшаў».

Польская даследчыца А. Берман нека пісала: «У мяне даўно ўжо снілася перанананне, што ўсе тыя, хто быў арыштаваны ў Мінску ў 1933 (і годзе [Ран-Міхайлоўскі, Мятла, Дварчанін, Родзевіч і інш.]), большасць з якіх былі высланы на Салаўкі, былі ў 1937—38 гг. вернуты ў Мінск». І тут быццам іх страшлялі, магчыма нават у Курпатах. Ці так гэта? Ва ўсім выпадку ставіць яны б там ні было кропкі, мне здаецца, рана...

□

ПА-РОЗНАМУ склаўся лёс «ворагаў народа» — тых, хто ў жудасныя гады сталінскіх рэпрэсій быў беспаспартна арыштаваны, трапіў у турмы і лагеры. Большасць з іх былі расстраляны ці загінулі ў самых розных абставінах — засталіся на вачы ляжаць у невядомым нікому магілах. Сёння яны амаль усе рэабілітаваны. Рэабілітаваны і тыя, хто цудам ацалеў, выжыў і выйшаў на волю пасля смерці крывавага дыктатара. Вядома, забіць чалавека ці выключыць яго з актыўнага, нармальнага жыцця на дзесяць-дваццаць гадоў, а потым рэабілітаваць, прызнаць, што зроблена было гэта несправядліва, памылкова, — гэта... Нават словы падабраць адпаведна цяжка, што гэта... А перажыць такое самаму чалавеку, ды і яго блізкім, родным! І усё ж усё ж... Сёй-той і гэтым зайздросціць, бо сам ён і сёння не атрымаў ніякай «рэабілітацыі», хоць лёс яго таксама скалечылі тыя ж жудасныя сталінскія часы. Маюцца на ўвазе тыя «ворагі народа», хто беспаспартна быў арыштаваны і перад самаю вайною ці ў вайну апынуліся на волі. Куды было такім ісці? У партызаны, як праўда, іх не бралі, і яны воляйнаволяй змушаны былі дзесяціпрацаваць, зарабляць сабе на хлеб, а значыцца, быццам супрацоўнічаць з акупантамі. Некаторыя з іх адступілі з немцамі, папоўнілі шэрагі эмігрантаў — жылі ці жывуць за мяжой.

Але не ўсе так зрабілі, сёй-той астаўся дома, на сваёй зямлі. Іх, вядома ж, ніхто не пашкадаваў — пагналі зноў у турмы, лагеры. Сярод апошніх ёсць і два таленавітыя беларускія паэты — Лявон Случанін (Шпакоўскі) і Тодар Лебядка (Пятро Шыракоў). Адзін з іх, Лявон Случанін, здаецца, і цяпер жыве на роднай яму Случчыне. У 1936 годзе ён закончыў Мінскі педагогічны інстытут, паехаў працаваць у сярэднюю школу ў Чэрыкаў. Там ён быў арыштаваны, асуджаны на 10 гадоў папраўча-працоўных лагераў. Два гады і два месяцы ён адбыў у лагеры нявольнікаў на Волзе,

водзіцца лавіць іншы раз адгалоскі барацьбы з «нацдэмаўшчынай», шунаць адлюстравання яе ў выданнях, што выходзілі за мяжой. У адным з паведамленняў («Налоссе», № 2, 1939), напрыклад, расказваецца пра эксперыменты, якія праводзіліся ў тыя гады над беларускай мовай. «Апошнім часам дыскусію «патрэба» змены беларускага правапісу ў марфалогіі, ясна, у кірунку ўпадаблення беларускага языка да расейскага. Ёсць прапановы нейкага Барысенкі й Гурскага скасаваць у правапісе нават самую найгаўнейшую асаблівасць беларускага языка — г. зн. «ананіе». Па прыкладу такой прапановы — пісалі б і друкавалі б, да прыкладу, не «галава», а «голова».

Шмат ведаў я пра самыя розныя «прапановы» беларускіх вучоных і пісьменнікаў, а пра гэтую не ведаў...

А гэтыя... Хто ў іх і калі зноў паселіцца, будзе жыць? Страшна за цябе, Беларусь!..

□

ЗЛІЦЦЕ ДЗЯРЖАЎ, народаў, культур, моў... Беларусь за сваю шматвяковую гісторыю гэта ўжо зведала, перажыла. Пра гэта сведчыць хоць бы акт Люблінскай уніі (1569 г.), які падпісалі нашы продкі: «Мы — шляхта і паны-рада духоўныя і свецкія, князі, усе чыны Вялікага княства Літоўскага і земскія паслы, якія прысутнічаюць з панамі-радай, пасламі і ўсімі чынамі каралеўства Польскага на гэтым агульным Люблінскім сойме... аб'ю-

Углядаюся ў гэты надпіс.. І бачу імяны тых, хто не трапіў у кніжку, якую выдаў у 1925 годзе Беларускае дзяржаўнае выдавецтва і якую падарыў мне Янка Скрыган...

□

«З УСІХ славянскіх народаў русіны, гэта значыць, сяляне Пінскай, часткова Мінскай і Гродзенскай губерняў, захавалі найбольшую колькасць агульнаславянскіх рыс. Пісьмовых помнікаў у іх мала, толькі Літоўскі Статут напісаны іх мовай...» (А. Міцкевіч).

Калі яны і былі, гэтыя пісьмовыя помнікі, дык не захаваліся. Ды і як яны маглі захавацца, калі іх знішчалі ўсе, хто толькі ні прыходзіў з агнём і мячом на нашу зямлю. Нават загады пра гэта аддаваліся. Напрыклад, такі: «Кнігі литовской печати на пожарах сжечь, чтобы та ересь и смута в мире не была».

І палілі. Вазамі, а то і цэлымі бібліятэкамі...

□

У НАШУ КРАІНУ вяртаецца А. Салжаніцын. Праўда, пануль што сваім творамі...

У гэтай сувязі ўспамінаецца мне адна размова з І. П. Мележам. Сустрэліся мы, здаецца, выпадкова ля цырка, і я загаварыў пра «Архіпелаг ГУЛАГ», які толькі што закончыў чытаць. Ды і пра іншыя творы «опальнага» пісьменніка — «Ракавы норпус», «У крузе першым», з якімі пазнаёміўся я перад гэтым...

Не горш напісаны, як «Адзін дзень Івана Дзямісавіча» і апавяданні? — спытаў даволі пахмурна Іван Паўлавіч.

— Мне здалос, што лепш, — адказаў я. — Асабліва «Архіпелаг ГУЛАГ». Там сабраны слёзы і кроў усіх нявінных ахвяр...

І. П. Мележ памаўчаў, паглядзеў нека надыта ж сумна.

— Мясце ты не вельмі асуджаеш? — не спытаў, а прашаптаў ён.

— За што? — За зметку ў «Известиях», падпісаную майм прозвішчам супраць Салжаніцына? Ты яе чытаў?

— Чытаў, — прызнаўся я. — Дык ведаў — я не пісаў. Нават не чытаў... Ні перад надрукаваннем, ні пасля. Было так. Пазваніў мне нарэспандэнт газеты, ты яго ведаеш... І кажа: «Трэба, каб я напісаў асуджанне». А я яму: «Па-першае, я хворы і не магу напісаць. А па-другое, хай пішуць тыя, хто сапраўды не прымае гэтага пісьменніка». І назваў некаторыя прозвішчы... І паклаў трубку — на гэтым мая размова з карэспандэнтам скончылася. І бачыш — асуджанне ўсе адно з'явілася...

І. П. Мележ зноў памаўчаў: «Момент якая выбраў, калі ў Камітэце па Ленінскіх прэміях разглядаецца мая кандыдатура. Не ведаю, што рабіць... Пісаць ліст у рэдакцыю, дык жа не надрукуюць. А з кандыдатаў на прэмію то пэўна ж выкінуць, — і спагадзя нейкі час, дадаў: — Я вось трохі вызвалюся, дык папрашу і самому пачытаць тыя новыя творы Салжаніцына, тады пагаворым...»

І развітаўшыся са мною, пайшоў, унурыўшы па звывчы шыю ў плечы.

Пагаворыць пра А. Салжаніцына і яго новыя творы не давалася. Ды і ці працягваў іх І. П. Мележ? Не так проста ў тыя гады было гэтыя творы знайсці і прачытаць ды і жыццё ў Івана Паўлавіча, як выявілася, было зусім мала...

□

ДУМАЮ ПРА ЛЕС Беларускага музея, які быў арганізаваны Іванам Луцкевічам у Вільні. Колькі сіл і сродкаў было патрачана самім яго арганізатарам і іншым энтузіястамі, каб стварыць гэты музей, утрымаць яго без якіх бы там ні было датацый! Ды і экспанатаў жа унікальных было там сабрана ўга колькі! Дзе яны цяпер? Хоць бы тыя самыя рукапісы твораў беларускіх пісьменнікаў, пра якія гаварылася ў многіх паведамленнях. Вось адно з іх: «Беларускі музей ім. І. Луцкевіча ў Вільні атрымаў два невялікія шыткі першых поэтыцкіх твораў Якуба Коласа з 1898 года. Творы гэтыя — вершы і проза — былі пісаны пад час вучэння паэта ў расейскага школах, дык Колас карыстаўся спярша расейскай мовай. Шыткі няпоўныя, не хапае ў іх паасобных лістоў. Паводле слоў ахвярадаўцы, Міхася Міцкевіча (брата паэта), гэтых шыткоў было больш, але яны недзе загінулі. Гожа адзначыць, што ў музейным архіве перахоўваецца шмат рукапісаў беларускіх паэтаў і пісьменнікаў

(Працяг на стар. 6—7).

НАПІСАНА ПЯРОМ...

Барыс САЧАНКА

пасля чаго было ўстаноўлена, што ён ні ў чым не вінаваты. Лявон Случанін быў выпушчаны на волю.

Працаваў настаўнікам у Слуцкім педвучылішчы, а зыходам немцаў — стаў інспектарам школ там жа, у Слуцкім павяце. Пісаў вершы і друкаваў іх у «Беларускай газеце», у «Газеце Случчыны», у «Голасе вёскі», «Раніцы», у часопісе «Новы шлях». Частка гэтых вершаў змешчана ў кнізе «Песняры Случчыны», што выйшла ў 1943 г. у Слуцку. Выдадзена асобным выданнем і яго гістарычная паэма «Рагнеда» (Мн., 1944) — бадай самы лепшы твор, што ён напісаў. Асобныя яго вершы з'яўляліся, ды і з'яўляюцца час ад часу ў эмігранцкім друку. Так, напрыклад, часопісе «Беларуская думка», які выдаецца ў Нью-Йорку, у адным з апошніх нумароў (№ 35, 1990) змясціў дзевяць яго вершаў, напісаных у 1947-82 гг.

Даволі драматычна склаўся лёс і Тодара Лебяды. Ён вучыўся, як і многія маладыя беларускія паэты, у Мінскім педагогічным інстытуце, але не скончыў яго — трапіў спярша ў турму, а потым у сталінскія лагеры. У 1941 г. яго прывезлі ў Мінск на перагляд справы. Пачалася Вялікая Айчынная вайна, зняволеных выганалі з турмы, пагналі на Чэрвень. Там іх пакінула варта, і Тодар Лебядка апынуўся на волі. Вярнуўся на родную Віцебшчыну, працаваў настаўнікам. Калі савецкія войскі вызвалілі Беларусь, баючыся, каб не трапіць зноў у сталінскія лагеры, паспрабаваў адступіць з немцамі. Але адумаўся, вярнуўся дадому. Быў, як і трэба было чакаць, арыштаваны, дзесці гадоў зноў адбыў у турмах і лагерах...

У вайну ён даволі часта друкаваўся, выдаў кнігу «Песні выгнанна», дзе сабраны яго вершы, напісаныя да турмы і ў турме... Наступная яго кніга — драма «Загубленае жыццё» выйшла ўжо за мяжой (Манрэаль, 1952).

Сёння мы друкуем творы Уладзіміра Клішэвіча, Масея Сяднёва, Янкі Золака, Уладзіміра Дудзіцкага... А што рабіць з творамі пакутнікаў сталінскіх рэпрэсій, людзей нялёгкага жыццёвага лёсу — Лявона Случаніна і Тодара Лебяды?..

□

ВЕЛЬМІ ЦЯЖКА, амаль немагчыма сачыць за ўсімі тымі падзеямі, што адбываліся ў нас, у Беларусі, у так званых сталінскія часы па друку. Многіх нумароў газет і часопісаў няма ў падшыўках, а калі і ёсць, дык сапсаваныя, з «воннамі» — выразанымі матэрыяламі. Таму да-

□

У ЧАСОПІСЕ «КРЫВІЧ» за 1926 г. (№ 1/11) надрукавана вельмі цікавая «зачемка», падпісаная крыптонімам Т. О. «Аб імені Ятвягі. У летапісах сустракаецца напісанне гэтага імя не толькі праз літару я, але і праз е — Етвягі. Ведама, што літара j мае тэндэнцыю да пераходу ў літару я, і наадварот (гл. «Пачатнае о-е ў славянскіх мовах», Я. Станкевіч, «Крывіч» № 10 (2) 6.82); прыкладам цяперашня мясцовасць Езеросы на старых картах называецца Lezococz (Лезаросы). Калі мы, згодна такой тэорыі, замянім пачатковую j (joty) літарай я, то атрымаецца ў нас напісанне гэтага імя Летвягі, Лятвягі, Лівягі, словам — Лівякі або проста — Лівіны. Пры гэтым варта адзначыць адну вельмі характэрную асобнасць. Народ, званы Ятвягамі, Етвягамі, зваюць летапісы кіеўскія і польскія, але ні ў адным з многіх спіскаў літоўскіх кронік і летапісаў мы не сустракаем назвы Ятвягі. Гэта апошняе сведчыць, што ў Літоўскай дзяржаве яны не мелі асобнага імя, што тут не зналі асобнага народу ці племя Ятвягаў. Словам, Ятвягі, Етвягі і Лівягі (Лівіны) гэта адно і тое ж самае імя».

Вось так. Застаецца нашым вучоным даказаць, што былі сапраўды Ятвягі ці казку пра іх забыць, зняць з нашага народа віну, быццам беларусы асімілявалі, знішчылі цэлае племя. Ды і тым, хто распаўсюджае гэтую казку, выводзіць свае карані з таго «знішчанага» беларусамі племя, прыкусіць языкі, шукаць свае генеалагічныя карані ў іншым...

□

ЛАМАЧЫ, Шапталовічкія Папалавы, Паднаменне, Дуброўна, Новае Зарэчча, Сябровічы, Ліпа, Вяжон, Гута, Пацёсы, Сівінка, Лясні, Асінаўка, Струмень, Пасена, Мікулчы, Зацішка, Курган, Барацьба, Селішча... Яны прыгожыя назвы беларускіх вёсак!

Усіх іх, ды і сотні іншых у бліжэйшыя гады не будзе. Дакладней, назвы вёсак застануцца, але ў саміх вёсках не будзе ніхто жыць — людзі будуць выселены ў сувязі з аварыяй на Чарнобыльскай АЭС.

Перастануць існаваць і Брагін, які ўпершыню ўспамінаецца ў летапісе ў 1147 г. і дзе ў 1601 г. з'явіўся і аб'явіў сябе Дзмітрый Самозванец, і Ветка, адно з самых вялікіх паселенняў стараверцаў у Беларусі, і Чачэры — горад з такім багатым мінулым, што яго хапіла б для славы некалькіх гарадоў... Ды і Нароўля перастане існаваць, і многія-многія іншыя старажытнейшыя паселішчы Беларусі...

Некалькі тысяч гарадоў і вёсак было спалена, разбурана немцамі ў вайну, з іх больш як 600 вёсак так і не адноўлены...

Таіса ГРАМАДЧАНКА:
«ДЗЕЛЯ РАЗВІЦЦА
ЛІТАРАТУРЫ»

Дзяржаўную прэмію, як, дзрэчы, і ўсякую іншую, мы, пэўна, не павінны звязваць толькі з вяршанымі творамі, нараджэнне якіх — з'ява рэдкая. Не павінны яе аддаваць і ў адны рукі — у выніку гэтага сэнс прэміі нейкім чынам губляецца. Падзяляю меркаванне вядомага артыста Аляксея Баталава, старшыні камісіі ВЦСПС па прэміях у галіне літаратуры, мастацтва і журналістыкі, што трэба падтрымліваць слабае (маецца на ўвазе грамадскі статус аўтара), незаслужана забытае ці сапраўды новае. Пры гэтым быццам свядома заніжаюцца крытэрыі, аднак, на маю думку, шкала мастацкасі мае як верхнюю, так і ніжнюю мяжу, а галоўнае — усё робіцца дзеля развіцця літаратуры.

На жаль, на практыцы досыць часта дзейнічаюць іншыя «прычыны падтрымкі»: прабіўныя здольнасці аўтара, яго пасада, асаблівы талент гнуткасі перад моцнымі свету гэтага, а яшчэ — самая звычайная чарга. Інакш цяжка растлумачыць той факт, што амаль усе больш-менш вядомыя прадстаўнікі так званых філалагічных пакаленняў (І. Чыгрынаў, В. Адамчык, Б. Сачанка і інш.) адзін за другім становяцца лаўрэатамі самай высокай нацыянальнай прэміі, хоць уклад іх у прыгожае пісьменства досыць няроўны.

Сітуацыя з сёлетнімі прэтэндэнтамі на Дзяржаўную прэмію мала чым адрозніваецца ад ранейшых гадоў. Сярод вылучаных ёсць кнігі, можна сказаць, выпадковыя, бо яны не лепшыя і не горшыя за некаторыя іншыя. Патлумачыць бы хтосьці, у чым перавага, напрыклад, раманаў Л. Дайнекі («Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака») над гістарычнымі творамі В. Іпатавай? Ці зборніка К. Цвіркі «Лодка долі твай» над кнігамі, скажам, С. Законнікава? Побач з рамана-эсэ А. Лойкі пра Скарыну іншых твораў не бачыцца, але актуальнасць тэмы (святкаванне 500-гадовага юбілею асветніка і шырэй — абуджэнне цікавасці да мінулага), спроба эпічнага асэнсавання жыцця нашага знакамітага продка ўсё ж не ратуць твор ад шматслоўнасці і расцягнутасці.

Праўда, на кожную прэмію вылучаны творы двух аўтараў, што ратуе становішча, але не заўсёды. З якіх крытэрыяў зыходзіць, «выбіраючы», напрыклад, паміж раманаў А. Лойкі і навуковым даследаваннем Г. Кісялёва («Разыскваецца класік» і «Спасцігаючы Дуні-

на-Марцінкевіча»)? Што пры гэтым найперш улічваць: навуковую дакладнасць, архіўныя знаходкі, мастацкую вобразнасць, арыгінальнасць аўтарскай канцэпцыі? Тое, што каштоўна і працуе ў кнігах Г. Кісялёва, з'яўляецца неабавязковым у творы А. Лойкі і наадварот.

не ў часы застою, але і не ва ўмовах так званых разгалінаванняў. Няма ў ёй шумлівага «выкрывальніцтва», «зрывання масак», што так характэрна для многіх сённяшніх публіцыстычных артыкулаў. Ды, магчыма, боль пісьменніка, выказаны некрыклівым, мудрым і разважлівым словам (боль за

ную прэмію БССР, прымуціла мяне сур'эзна задумацца. Не было б аніякай праблемы, калі б гэтых прэмій было дастаткова на ўсе кнігі, якія іх варты. А так трэба выбіраць, улічваючы ўсё разам.

На гэты раз канкурэнтамі аказаліся Алег Лойка з кнігай

цэлае XIX і пачатак XX стагоддзя), то раманы пра Янку Купалу і пра Францішка Скарыну. І кожная з кніг, напісаная таленавіта, з натхненнем, — важкі ўклад у скарбніцу нашага літаратуразнаўства. А ўжо разам яны важаць вельмі і вельмі многа, хоць у пасобных з іх не абходзіцца без сур'э-

Працягну час аддзел крытыкі і бібліяграфіі «ЛіМа» перыядычна наладжвае «грамадскія абмеркаванні» твораў, вылучаных на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР. Але абмеркаванні тыя былі грамадскімі толькі па назве, удзельнічалі ў іх пераважна крытыкі-прафесіяналы. Вось і сёлета мы звярнуліся да крытыкаў, праўда, трохі з нечаканым для іх пытаннем: калі б лёс прэміі залежаў ад вас, то якім бы быў ваш выбар?

Друкую адказы і нагадваем, што на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР 1990 года ў галіне літаратуры вылучаны:

кнігі паэзіі «Вастрыё стралы» А. Разанава і «Лодка долі твай» К. Цвіркі (на прэмію імя Янкі Купалы);

дылогія Г. Кісялёва «Разыскваецца класік», яго ж кніга «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» і рамана-эсэ А. Лойкі «Франціск Скарына, або Сонца Маладзіковае» (на прэмію імя Януба Коласа);

кніга прозы і публіцыстыкі В. Кармазава «Проста ўспомніў я цябе» і трылогія В. Віткі «Дзеці і мы», «Азбука душы», «Урокі», (на прэмію імя Кастуся Каліноўскага);

сярод твораў для дзяцей і юнацтва раманы Л. Дайнекі «Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака», а таксама апавесць «Грот Афаіны» і кніга фантастыкі «Эрпіды на планеце Зямля» П. Місько. Запрашаем да ўдзелу ў гаворцы і чытачоў.

Калі б прэмію прысуджаў я...

Не выбіраючы з прапанаванага, а азірнуўшыся на ўсё нацыянальнае літаратуразнаўства, лічу вартым падтрымкі кнігі Г. Кісялёва. За імі — не толькі вялікая і плённая пошукавая праца. Праз дакументы, факты, сведчанні, праз вобразы рэальных асоб і іх справы адкрываецца малавядомае і дрэнна даследаванае эпоха ў культурным жыцці беларусаў.

Хочацца спадзявацца, што прысуджэнне Дзяржаўнай прэміі А. Разанава за кнігу вершаў-версэтаў «Вастрыё стралы» (калі так будзе) штосьці зменіць да лепшага ў творчым лёсе паэта. Слова А. Разанава — сур'эзнае, вынашанае і, бяспрэчна, новае ў беларускай паэзіі. Такім яно з'яўляецца ўжо не адно дзесяцігоддзе, аднак, як гэта ні дзіўна, па сутнасці абдызена ўвагай.

Кніга публіцыстыкі В. Кармазава «Проста ўспомніў я цябе...» можа падацца занадта спакойнай. Пісалася яна хоць і

прыроду і чалавека, за родную мову і гістарычную спадчыну), якраз і будзе пачуць сучаснікам? Што яшчэ ўяўляецца істотным (праўда, гэта ўласціва і другому прэтэндэнту на прэмію імя К. Каліноўскага Васілю Вітку) — кніга напісана майстрам.

Дзяржаўная прэмія павінна быць аўтарытэтай. Тым больш, што яна, за выключэннем прэміі па дзіцячай літаратуры, не бязлікая, носіць імя слаўных сыноў беларускага народа Купалы, Коласа, а з гэтага года і Каліноўскага. Нагадваю пра гэта таму, што ўсе ранейшыя дзесяцігоддзі аўтарытэт яе з-за кніг, якія выдаваліся за дасягненне, пакрысе губляўся.

Уладзімір КАЗЬБЯРУК:
«ТРЭБА ВЫБІРАЦЬ»

Прапанова выказаць сваё меркаванне пра некаторыя з твораў, вылучаных на Дзяржаў-

«Франціск Скарына, або Сонца Маладзіковае» і Генадзь Кісялёў, аўтар дылогі «Разыскваецца класік». Перад намі два даследчыкі, дзве кардынальна розныя творчыя індывідуальнасці. Адзін з іх глядзіць на агульныя абрысы літаратурнага працэсу, не надта ўнікаючы ў падрабязнасці, але імкнучыся ахапіць найбольш істотныя заканамернасці. А калі даводзіцца яму весці гаворку пра аднаго чалавека, пра канкрэтную з'яву, то даследчык, як мастак, не раз кіча на дапамогу творчае ўяўленне — ці для таго, каб нешта дапоўніць, ці каб абмінуць небяспечнае і ненадзейнае месца.

Гэта — Алег Лойка. У яго за кожным разам нараджаецца нешта зусім новае, можна сказаць — неспадзяванае: то кніга пра Максіма Багдановіча, то пра паэзію пачатку XX стагоддзя, то духоўная «Гісторыя беларускай літаратуры» (у якой аўтар ахапіў

ных агрэху. Алег Лойка адзін працуе за добры калектыў. Яго дасягненні ў навуцы заслужана адзначаны вельмі ганаровым званнем члена-карэспандэнта Акадэміі навук БССР.

У Генадзя Кісялёва дылогія «Разыскваецца класік» вырасла са шматгадовых пошукаў і падагульняе набытыя цэлыя дзесяцігоддзі. Асабліваць яго творчай манеры ў тым, што ён паслядоўна, крок за крокам, метр за метрам, абследае кожны закутак абранай ім літаратурнай дзялянкі, не абмінае ніводнай дэталі, што сустракаецца па дарозе. У гэтым можна пераконвацца яшчэ і яшчэ раз, чытаючы дылогію «Разыскваецца класік», дзе аўтар паступова расшыфроўвае таямніцы ўзнікнення дзвюх паэм — «Энеіда наыварат» і «Тарас на Парнасе». Гэтым твораў воляю лёсу ў гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя адве-

Напісана пярком...

(Пачатак на стар. 5).
— Коласа, Купалы, Максіма Багдановіча, Змітрака Бядулі, М. Гарэцкага, У. Жылкі і іншых». («Калоссе», № 4, 1936 г.).

...Цярністыя шляхі беларускага слова... І не толькі слова, а і ўсяго, што звязана з Беларуссю, яе мінулым...

САЮЗАМ «ВОЛЬНЫХ з вольнымі, роўных з роўнымі» называюць і цяпер польскія гісторыкі Люблінскую унію. Але многія беларусы ўжо тады, калі яна рыхтавалася, адчувалі яе небяспечную, таму і ўпалі на калені перад Жыгімонтам Аўгустам, прасілі яго не губіць Вялікае княства Літоўскае, не хацелі прысягаць у вернасці польскаму каралю...

Не паслухаліся тады іх... І здарылася, што звычайна ў такіх выпадках здараецца: Косю, Косю, пануць у аглоблі. А потым: «Нол!»

Не толькі была страчана незалежнасць дзяржавы, але ледзь-ледзь не страцілі культуры, мовы сваёй...

Цінавы далейшы лёс самога Жыгімонта Аўгуста пасля заключэння Люблінскай уніі, Вярнуўшыся тады дадому, ён адразу ж прагнаў сваю жонку Кацярыну, і, як піша хранікёр Гейдэштэйн, забяўтаўся «у амурныя інтрыгі больш моцна і пачаў думаць сапраўды аб разводзе».

Кацярына вельмі хутка памёрла. Як, чаму — Гейдэштэйн не піша. Але паведамляе іншае — даведаўшыся пра смерць жонкі, «Аўгуст заліўся праўдзівымі слязмі. Усе са здзіўленнем глядзелі на гэта, бо гэты выпадак яму быў жаданы і адпавядаў яго думкам».

Аўгуст засумаваў, а праз нейкі час і зусім захварэў. Сабраўшы першыя агульныя з Літвой вальныя сойм, не лічычы тых, якія былі да заключэння уніі, ён знайшоў прычыну, каб яго распустыць — пашырэньне заразы, — і паехаў у Кіевынін. І там,

у адзіноце, склаў тэстамант на выпадак сваёй смерці: усю рухомую і нерухомую маёмасць, якая яму належала, ён падзяліў між трыма сваімі сёстрамі: князёўнай Браншвейскай, каралевай Шведскай і каралевай Ганнай...

Месцам свайго пахавання выбраў Кракаў, а на выпадак, калі смерць спасцігне яго ў Вялікім княстве Літоўскім — у Вільні ў касцёле святой Ганны, дзе ўжо былі пахаваны дзве яго жонкі: Елізавета і Барбара...

Бібліятэку, што была ў замку ў Тыкоціне, падараваў ордэну езуітаў, срэбра — насцёлу святой Ганны, залаты крыж — кракаўскай капліцы, дзе быў пахаваны бацька...

7 ліпеня 1572 года ён памёр. Было яму 52 гады... Ніякіх багачынь і грошай пры ім не было, цела яго ляжала, як піша Гейдэштэйн, «у нядбаласці і ніхто аб ім не клапаціўся. Станіслаў Чаркоўскі, каронны рэфэрэндар, справіў за ўласны кошт адзёжку і іншыя рэчы для убрэння цела» і пахаваў.

«МОЙ НЯБОЖЧЫК муж шмат апавядаў мне, што яго род бярэ пачатак з гістарычнае Літвы ад пінскага маршалка Пятра Дастаеўскага, выбранага ў сойм у 1598 годзе і які жыў у Дас-

тове». (Г. Р. Дастаеўская, жонка Ф. Дастаеўскага).

«Пра род Буніных я сёе-тое ведаю. Род гэты даў выдатную жанчыну пачатку мінулага стагоддзя, паэтэсу А. П. Буніну і паэта В. А. Жукоўскага (незаконнага сына А. І. Буніна): у некаторым сваяцтве мы з бр. Кірэеўскімі, Гротамі, Юшковымі, Ваейковымі, Булгакавымі, Сойманавымі; аб пачатку нашым у «Гярбоўніку дваранскіх радаводаў» сказана, між іншым, наступнае: «Род Буніных паходзіць ад Сімяона Бункоўскага, мужа вядомага, які выехаў у XV ст. з Польшчы да Вялікага князя Васіля Васільевіча...» (І. Бунін).

Урадзенец з Полацка Самуіл Емяльянавіч Пятроўскі-Сігніяковіч стаў настаўнікам дзяцей цара і вядомым рускім паэтам, драматургам, тэарэтыкам вершаскладання Сімяонам Полацкім...

«Гістарычная Літва» дала Польшчы Адама Міцкевіча, Тадэвуша Касцюшку, Станіслава Манюшку...
Родам з Капыля Мендэле

Мойхер-Сфорым, з Лёзна — Марк Шагал...

Ды і для славы Беларусі, яе культуры сёе-тое таксама засталася.

Выходзіць — не такі ўжо і бедны наш край!

У ЧАСЫ, калі у Польшчы панавала ўсюды мёртва латынь, у Вялікім княстве Літоўскім натуральна і паўнапраўна гучала зразумелая народу беларуская мова.

«Польшка квітнет лациною, Литва квітнет русчиною; Без той в Полсе не прубудешь, Без сей в Литве блазнем будешь».

пісаў Ян Казімір Пашкевіч, адзін з першых беларускіх паэтаў. Польская мова потым пачала ўжо займаць сваё месца ў вышэйшых колах дзяржавы, выцягваючы беларускую, праўда, пры гэтым беручы многае ад яе, што ўжо было асвоена нашай. І гэта мы, беларусы, павінны ведаць, і ганарыцца не толькі сваёй гісторыяй, мінулым, але і мовай нашай...

СВАІХ НЯДОБРАЗЫЧЛІЦЦАў і непрыяцеляў беларускі народ навінен ведаць. Адзін з іх

Артыкул 24. Узаемасувязі органаў прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры з іншымі органамі, прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі.

Дзяржаўныя органы кіравання культуры, прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, творчыя саюзы, грамадскія арганізацыі ў сферы культуры наладжваюць цесныя ўзаемасувязі з органамі народнай адукацыі, школамі, тэхнікумамі, ВНУ і іншымі навучальна-выхаваўчымі ўстановамі па пытаннях арганізацыі культурных праграм і мерапрыемстваў, ажыццяўлення эстэтычнага выхавання падрастаючага пакалення.

Прадпрыемствы, установы і арганізацыі незалежна ад іх адпрадкаванасці закліканы забяспечыць захаванне патрабаванняў дызайна выпускаемых вырабаў, афармлення і ўтрымання рабочых месц і інтэр'ераў, пры праектаванні і будаўніцтве будынкаў, збудаванняў і інш.

Органы кіравання культурай, прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры каардынуюць і праводзяць сумесна з рэлігійнымі арганізацыямі і культывымі ўстановамі культурныя мерапрыемствы, звязаныя са знамянальнымі гістарычнымі падзеямі, памятнымі датамі, святамі.

РАЗДЗЕЛ V

Стварэнне культурных каштоўнасцей

Артыкул 25. Традыцыйная культура.

Гарантуецца адраджэнне і звышце гістарычных традыцый народнай творчасці, аўтэнтычнага фальклору, звычайў, абрадаў, святаў, традыцыйных промыслаў і рамёстваў, архітэктурных формаў нацыянальнага горадабудаўніцтва, узораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Ствараюцца ўмовы для адкрыцця творчых майстэрняў і школ народных майстроў.

Артыкул 26. Гаранты аматарскай творчасці і культурнага адпачынку.

Грамадзяне БССР рэалізуюць гарантыванае Канстытуцыяй БССР права на свабоду творчасці і культурнага адпачынку індывідуальна альбо шляхам стварэння аматарскіх аб'яднанняў і самадзейных калектываў. Аматарскія аб'яднанні і самадзейныя калектывы ствараюцца па ініцыятыве грамадзян, грамадскіх арганізацый, прадпрыемстваў (устаноў, арганізацый), мясцовых Саветаў, органаў тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання па месцы жыхарства ці па месцы работы.

Прадпрыемствы (установы, арганізацыі), грамадскія арганізацыі, мясцовыя Саветы, органы тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання абавязаны аказваць садзейнічанне грамадзянам, аматарскім аб'яднанням і самадзейным калектывам і народным майстрам у прадастаўленні памяшканняў, матэрыялаў, абсталявання, зямельных участкаў дзеля стварэння неабходных умоў для творчасці і культурнага адпачынку.

Артыкул 27. Прафесійная творчая дзейнасць.

У Беларускай ССР ствараюцца неабходныя ўмовы для развіцця ўсіх відаў прафесійнага мастацтва і літаратуры, работы народных майстроў. Гэта забяспечваецца сістэмай эканамічных, сацыяльных і прававых гарантый: бясплатнасць атрымання адукацыі і прафесійнай падрыхтоўкі і павышэння кваліфікацыі, права свабодна аб'ядноўвацца ў творчыя саюзы (асацыяцыі, таварыствы, суполкі); устаўленне льгот для творчых работнікаў і іх сацыяльная абарона.

Артыкул 28. Свабода творчай дзейнасці.

У Беларускай ССР гарантуецца ўсім грамадзянам, калектывам, прадпрыемствам, устаноў і арганізацыям культуры свабода мастацкай, культурнай дзейнасці, развіццё разнастайных школ і накірункаў, эстэтычны плюралізм.

Кожны з суб'ектаў творчасці мае права самастойна вызначаць змест, форму, жанр, мову, стыль твора культуры і мастацтва.

Не дапускаецца манопалізм, дыктат ці карпаратыўнасць у дзейнасці творчых прадпрыемстваў, устаноў, калектываў і груп.

Прадпрыемствы і установы культуры, творчыя арганізацыі і калектывы самастойна зацвярджаюць свае творчыя планы і вызначаюць рэпертуарную палітыку. Адназначна за іх арганізацыйна-творчую дзейнасць нясуць мастацкі савет, працоўны калектыв і яго кіраўнік.

Крытэрыямі сацыяльнай вартасці твора мастацтва і культуры з'яўляюцца: свядзенне нацыянальных і агульначалавечых каштоўнасцей, фарміраванне высокіх грамадзянскіх і маральных якасцей, арыгінальнасць, высокі мастацкі і эстэтычны ўзровень гэтых твораў.

Артыкул 29. Творчыя заказы.

Дзеля вырашэння пэўных сацыяльных задач, стымулявання творчага пошуку органы кіравання культурай маюць права даваць мэставыя творчыя заказы прадпрыемствам (установам, арганізацыям) культуры, творчым калектывам, дзеячам культуры і мастацтва на стварэнне новых твораў мастацтва (тэатральнага, музычнага, харэаграфічнага, кіно, архітэктурнага, выяўленчага, манументальнага, дэкаратыўна-прыкладнога), канцэртных праграм і аказанне культурных паслуг.

Мэставыя творчыя заказы могуць выдавацца і іншымі дзяржаўнымі, грамадскімі органамі, прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі.

РАЗДЗЕЛ VI

Распаўсюджванне і папулярнасць твораў мастацтва і культуры

Артыкул 30. Свабода распаўсюджвання і папулярнасці твораў мастацтва і культуры.

Прадпрыемствы і установы мастацтва і культуры, творчыя арганізацыі і калектывы, асобныя выканаўцы закліканы садзейнічаць задавальненню духоўных запатрабаванняў людзей, іх эстэтычнаму выхаванню, забяспечэнню культурнага адпачынку.

Прадпрыемствы і установы мастацтва і культуры самастойна ў вызначэнні творчых праграм і выбары рэпертуару і маюць права папулярнаваць і распаўсюджваць любыя творы мастацтва і культуры незалежна ад іх зместу, жанру, формы і стылю.

Стымулюецца шляхам фінансавання і падаткавай палітыкі папулярнасць і распаўсюджванне беларускага нацыянальнага мастацтва і культуры, узораў класічнага і сучаснага сусветнага мастацтва.

Забараняецца распаўсюджванне твораў, якія заклікаюць да гвалтоўнага звяржэння ці змянення канстытуцыйнага дзяржаўнага і грамадскага ладу, якія прапагандуюць вайну, насілле і жорсткасць, расавую, нацыянальную, рэлігійную варожасць, выключнасць і неярпнасць, распаўсюджванне парнаграфіі.

Ніводная адміністрацыйная асоба ці орган не мае права забараняць культурную акцыю, твор мастацтва ці іншы прадукт культурнай дзейнасці, прызначаны для публічнага паказу ці распаўсюджвання, на вышэйназваных падставах без заключэння кампетэнтнага органа, які прызнаў наяўнасць такіх падстаў.

ВАР'ЯНТ 1
(працяг артыкула 30)
У якасці такіх органаў выступаюць незалежныя экспертныя камісіі, якія ўтвараюцца на парытэтных пачатках арганізацыі кіравання культурай і творчымі саюзамі. Паланжэнне аб указаных органах зацвярджаецца Саветам Міністраў БССР.

ВАР'ЯНТ 2
(працяг артыкула 30)
У якасці такіх органаў выступаюць незалежныя экспертныя камісіі, якія ствараюцца Мінскім гарадскім і абласнымі

Саветамі народных дэпутатаў з прадстаўніцтвам дзяржаўных органаў кіравання культурай і творчых работнікаў. Экспертным камісіям даецца права прыпыніць ці абмяжоўваць любую культурную акцыю па заяве дзяржаўных і грамадскіх органаў, прадпрыемстваў, устаноў і грамадзян.

Зацікаўленыя асобы, чые культурныя акцыі прыпынены ці абмежаваны, маюць права абскардзіць рашэнне экспертнай камісіі ў народны суд. Яны маюць права таксама патрабаваць кампенсацыі прычыненых страт.

Артыкул 31. Гастролі творчых калектываў і выканаўцаў.

Для распаўсюджвання твораў мастацтва і культуры сярэд розных груп насельніцтва, узаемаабмену дасягненнямі мастацтва і культуры паміж рознымі рэгіёнамі Беларускай ССР і саюзнымі рэспублікамі творчыя калектывы і выканаўцы праводзяць гастролі.

Кожны творчы калектыв і выканаўца мае права праводзіць у любы час і ў любым населеным пункце Беларускай ССР і іншых рэспублік Саюза гастролі па прамых сувязях на аснове дагавораў з дзяржаўнымі органамі мясцовага самакіравання, прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі. На правядзенне гастролі па прамых дагаворах з мэтай каардынацыі правядзення культурных мерапрыемстваў на той ці іншай тэрыторыі неабходна згода адпаведнага органа кіравання культурай. Орган кіравання культурай не мае права адмовіць у правядзенні гастролі. Пры наяўнасці для таго падстаў ён можа прапанаваць правесці гастролі ў іншы тэрмін. Падставы адмовы павінны быць паведамлены пісьмова ў трохдзённы тэрмін пасля падачы заяўкі.

Гастрольная дзейнасць творчых калектываў і выканаўцаў можа праводзіцца па мэставых творчых заказах органаў кіравання культурай. Творчыя калектывы і выканаўцы могуць выконваць заказы прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый. Выканкомы мясцовых Саветаў і органы кіравання культурай маюць права выдаваць творчым калектывам і выканаўцам заказ на гастролі, як правіла, на конкурснай аснове.

Замежныя гастролі праводзяцца творчымі калектывамі і асобнымі выканаўцамі на аснове кантрактаў (дагавораў). Калектывы ці выканаўца нясе поўную адказнасць за захаванне ўмоў кантракту (дагавору) і самастойна вызначае свой рэпертуар. Атрыманне ліцэнзій на рэпертуар не з'яўляецца абавязковым.

Артыкул 32. Творчыя заказы ў культуры.

Творчыя заказы могуць выдавацца на правядзенне фестывалю, конкурсаў, выставак, дэкададэў, дзён культуры, тэатралізаваных свят і прадстаўленняў, абслугоўванне працоўных калектываў і іншых відаў творчых мерапрыемстваў, работ і паслуг.

Віды творчых заказаў не могуць быць абмежаваны.

У дагаворы вызначаюцца аб'ём, змест, структура, від і якасць паслуг, парадак забяспечэння матэрыяльнымі і фінансавымі рэсурсамі.

Артыкул 33. Гаранты і кампенсацыі аматарскім аб'яднанням і самадзейным калектывам.

Аматарскія аб'яднанні і самадзейныя калектывы ў выпадку іх згоды могуць на дагаворнай аснове прыцягвацца да выканання творчых заказаў, выдаваемых органамі кіравання культурай.

Заказчык абавязаны: кампенсаваць усе выдаткі аматарскіх аб'яднанняў і самадзейных калектываў (гэтак жа і самастойных удзельнікаў), звязаныя з выкананнем заказа, а таксама выплаціць удзельнікам сярэдняю заробную плату за ўсе дні адсутнасці іх на асноўнай рабоце. Заказчык абавязаны за свой кошт застрахаваць удзельнікаў ад няшчасных выпадкаў, а маёмасць калектываў і самастойных удзельнікаў ад псавання і знішчэння.

Артыкул 34. Мастацкія выстаўкі.

У Беларускай ССР ствараюцца неабходныя матэрыяльныя і

арганізацыйна-прававыя перадумовы для правядзення мастацкіх выставак. Гарантуецца права на арганізацыю і правядзенне выставак усім дзеячам мастацтва, самадзейным мастакам і скульптарам, майстрам дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, народным майстрам. Органы кіравання культурай, прадпрыемствы, установы і арганізацыі абавязаны садзейнічаць у арганізацыі і правядзенні мастацкіх выставак, выдзяляючы для гэтых мэт выставачныя плошчы.

Парадак арганізацыі выставачных залаў, карцінных галерэй, павільёнаў, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку, вызначаецца Законам БССР «Аб прадпрыемствах у БССР». Усе камерцыйныя выстаўкі арганізуюцца і праводзяцца на аснове дагавораў.

Парадак правядзення выставак на адкрытых пляцоўках (вуліцах, скверах і г. д.) рэгулюецца мясцовым Саветам народных дэпутатаў.

Артыкул 35. Кіна- і відэапракат.

Для ажыццяўлення пракату і дэманстрацыі кіна- і відэафільмаў у Беларускай ССР ствараюцца сістэмы кіна-відэапракату і кіна-відэасеткі, якая дзейнічае на аснове Закона БССР «Аб прадпрыемствах у БССР».

Права юрыдычных і фізічных асоб на стварэнне прадпрыемстваў кіна-відэапракату, а таксама кінатэатраў, кінаўстаноў, відэазалаў, відэасалонаў рэалізуюцца ў парадку, вызначаным заканадаўствам БССР.

Прадпрыемствы, установы кіна-відэапракату, кінатэатры, відэаўстаноўкі, відэазалы, відэасалоны рэгіструюцца мясцовымі Саветамі ў вызначаным заканадаўствам БССР парадку.

Пракат кіна- і відэапрадукцыі ажыццяўляецца на аснове пракатных пасведчанняў, якія выдаюцца органамі кіравання культурай.

Артыкул 36. Выдавецкая дзейнасць.

У Беларускай ССР гарантуецца свабода выдавецкай дзейнасці і распаўсюджвання друкаванай прадукцыі.

Выдавецтва самастойна фарміруюць і зацвярджаюць планы выданняў, вызначаюць тыраж з улікам патрэб бібліятэк.

Дзяржаўныя органы маюць права выдаваць дзяржаўныя заказы на выпуск друкаванай прадукцыі па прыярытэтных накірунках: нацыянальнай тэматыцы, класічнай літаратуры і культуры, кніг для дзяцей, навукальнай літаратуры, кніг на экспарт.

Артыкул 37. Тэлебачанне і радыёвяшчанне.

Юрыдычныя і фізічныя асобы маюць права ствараць у Беларускай ССР тэлевізійныя і радыёвяшчальныя студыі, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку. Гэтае права можа быць абмежавана на роўных для ўсіх падставах толькі ў той меры, у якой гэта выклікана інтарэсамі абароны, аховы грамадскага парадку, правоў і свабод грамадзян.

Тэлевізійныя і радыёвяшчальныя станцыі самастойна вызначаюць праграму і ўстаўляюць аб'ём тэле- і радыёвяшчання.

Адносіны тэле- і радыёстудый з органамі і прадпрыемствамі, якія забяспечваюць трансляцыю і рэтрансляцыю праграм, будуюцца на дагаворнай аснове. Пры гэтым забараняецца ўсталяванне якіх-небудзь пераваг. Пракат тэлефільмаў тэлевізійнымі студыямі (акрамя дзяржаўных) ажыццяўляецца на аснове пракатных пасведчанняў, якія выдаюцца органамі культуры.

Артыкул 38. Архівы.

Дзеля захавання і выкарыстання дакументальных помнікаў духоўнай культуры ў Беларускай ССР ствараюцца сетка дзяржаўных архіваў.

Асноўнымі задачамі дзяржаўных архіваў БССР з'яўляюцца: выяўленне, капіраванне, дакументаванне помнікаў гісторыі і культуры, якія знаходзяцца як

на тэрыторыі Беларусі, так і за мяжой; прыём на дзяржаўнае захоўванне дакументаў прыватнага паходжання; падрыхтоўка да публікацыі даведчана-інфармацыйнага матэрыяла, экспанаванне матэрыялаў на выстаўках, прапаганда ў сродках масавай інфармацыі, аказанне ўсебаковай дапамогі аўтарскім калектывам і асобным даследчыкам.

Для выяўлення і адбору дакументаў, якія падлягаюць дзяржаўнаму захоўванню, а таксама дакументаў, якія знаходзяцца ў спецхранах, у Беларускай ССР ствараюцца спецыяльныя камісіі.

У БССР ствараецца сістэма дзяржаўнага планавання прыёму дакументаў на дзяржаўнае захоўванне.

У Беларускай ССР гарантуецца дзяржаўнае фінансаванне перакладу дакументальных крыніц з замежных моў, публікацыя архіўных дакументаў, забяспечэнне архіваў матэрыяльна-тэхнічнай базай.

Ува ўсе дзяржаўныя архівы забяспечваюцца свабодны доступ грамадзян і юрыдычных асоб для азнаямлення з архіўнымі фондамі. Абмежаванні на доступ да сакрэтных матэрыялаў вызначаюцца заканадаўствам БССР.

РАЗДЗЕЛ VII

Культурна-асветная дзейнасць

Артыкул 39. Палацы (дамы) культуры, клубы, паркі і іншыя культурна-асветныя установы.

Дзеля арганізацыі культурна-асветнай дзейнасці і наладжвання адпачынку насельніцтва, паўнацэннага выкарыстання вольнага часу ў Беларускай ССР гарантуецца развіццё разнастайных па тыпах і відах устаноў: палацаў (дамоў) культуры, клубаў, паркаў культуры і адпачынку, маладзёжных культурных цэнтраў і інш. Яны закліканы на аснове зберажэння, адраджэння і развіцця нацыянальных культурных традыцый, звычайў, абрадаў, засваення вопыту айчынай і сусветнай культуры:

ствараць умовы для фарміравання і задавальнення культурных запатрабаванняў насельніцтва, ажыццяўлення ім культурнай дзейнасці; забяспечваць грамадзянам умовы і выбар форм арганізацыі вольнага часу; аказваць падтрымку сацыяльна-значным творчым ініцыятывам грамадскіх фарміраванняў і асобных грамадзян; садзейнічаць развіццю самадзейнай мастацкай і тэхнічнай творчасці, ствараць умовы для работы аматарскім аб'яднанням і клубам; аказваць культурныя паслугі насельніцтву.

Дзейнасць культурна-асветных устаноў рэгулюецца Законам БССР «Аб прадпрыемствах у БССР» і гэтым Законам.

Артыкул 40. Бібліятэкі.

У рэспубліцы створана і развіваецца шырокая сетка дзяржаўных бібліятэк і бібліятэк грамадскіх арганізацый і ведамстваў, устаноў і прадпрыемстваў.

Гарантуецца развіццё і функцыянаванне кааператывных і прыватных бібліятэк.

Галоўнай бібліятэкай рэспублікі з'яўляецца Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, якая мае статус нацыянальнай бібліятэкі Беларускай ССР. Яна абавязана ажыццяўляць набыванне і пастаяннае захоўванне друкаваных і іншых (нетрадыцыйных) матэрыялаў, выданыя ў Беларускай ССР, а таксама ўсіх апублікаваных выданняў і матэрыялаў пра Беларускай ССР, у тым ліку замежных. Усе прадпрыемствы, установы, арганізацыі, прыватныя асобы, якія ажыццяўляюць выданыя дзейнасць, абавязаны перадаваць (перасылаць) у нацыянальную бібліятэку БССР бясплатны кантрольны экзэмпляр сваёй прадукцыі. Беларускай ССР у асобе органаў дзяржаўнай улады і кіравання гарантуе матэрыяльна-тэхнічнае, фінансавое (у тым ліку валютнае) і кадравое забяспечэнне нацыянальнай бібліятэкі Беларускай

(Працяг на стар. 12).

РАЗДЗЕЛ VIII

Ахова помнікаў гісторыі і культуры

Артыкул 42. Усе помнікі гісторыі і культуры, якія знаходзяцца на тэрыторыі Беларускай ССР, складаюць яе ўласнасць і ахоўваюцца дзяржавай.

Грамадскія адносіны, звязаныя з забеспячэннем зберажэння помнікаў гісторыі і культуры, забеспячэннем іх эфектыўнага выкарыстання і папулярнасці, а таксама ўстанавлення адказнасці службовых асоб і грамадзян, якія вінаваты ў невыкананні правілаў уліку, рэгістрацыі, выкарыстання і аховы помнікаў гісторыі і культуры, парушэнні рэжыму зон іх аховы, а таксама іншымі парушэнні заканадаўства аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры рэгулююцца Законам Беларускай ССР «Аб ахове помнікаў гісторыі і культуры ў Беларускай ССР».

РАЗДЗЕЛ IX

Фінансаванне і матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне культуры

Артыкул 43. Крыніцы фінансавання культуры.

Фінансаванне культуры ажыццяўляецца за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту, а таксама сродкаў дзяржаўных, грамадскіх, кааператывных прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый, спецыяльных латарэй, асабістых сродкаў грамадзян.

Артыкул 44. Парадак фінансавання культуры.

Для фінансавання культуры ствараюцца: рэспубліканскі фонд культуры, а таксама фонды культуры мясцовых Саветаў народных дэпутатаў, якія маюць дзяржаўна-грамадскі статус.

Крыніцамі фарміравання фондаў з'яўляюцца:

- бюджэтныя асігнаванні;
- дабрачынныя паступленні ад прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый;
- прыбыткі ад правядзення спецыяльных латарэй, аукцыёнаў;
- дабрачынныя паступленні ад грамадзян;
- паступленні ад продажу каштоўных папер, якія выпускаюцца фондам.

Выдзяленне бюджэтных асігнаванняў у фонды культуры ажыццяўляецца ў адпаведнасці з устаноўленымі нарматывамі забеспячэння прадпрыемстваў і устаноў мастацтва і культуры, а таксама мэтанамізначэннем для вырашэння пэўнай задачы. Фінансавання заказу і г. д.

Дзяржава ўстанавлівае гарантаную долю бюджэтных сродкаў у памеры не менш чым 3 працэнты ад агульнай сумы нацыянальнага прыбытку на развіццё мастацтва і культуры.

Для фінансавання асобных відаў мастацтва і накірункаў культурнай дзейнасці ў складзе фондаў культуры могуць стварацца спецыялізаваныя фонды (тэатра, музыкі, кіно, выяўленчага мастацтва і іншыя).

Дзейнасць рэспубліканскага фонду культуры наладжваецца ў адпаведнасці з палажэннем аб ім, якое зацвярджаецца Саветам Міністраў БССР. Дзейнасць фондаў культуры мясцовых Саветаў зацвярджаецца адпаведнымі выканкамамі мясцовых Саветаў.

Для кіраўніцтва фондамі культуры ствараецца праўленне з прадстаўнікоў дзяржаўных органаў кіравання культурай, народных дэпутатаў, прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый, творчых саюзаў, прадстаўнікоў працоўных калектываў прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры, вядомых дзеячаў культуры.

Выканаўчыя дырэкцыі фондаў культуры ствараюцца пры выканаўчых органах кіравання культурай.

Артыкул 45. Выкарыстанне фонду культуры.

Выкарыстанне сродкаў фондаў культуры ажыццяўляецца па рашэнні праўлення фондаў. Выкарыстанне бюджэтных асігнаванняў ажыццяўляецца на аснове наступных крытэрыяў:

- забеспячэнне абавязковага мінімуму комплексу прадпрыемстваў і устаноў культуры, адпачынку і інфармацыі, неабходнага для задавальнення духоўных, эстэтычных, інфармацыйных запатрабаванняў насельніцтва;

- забеспячэнне ў адпаведнасці з устаноўленымі нарматывамі неабходнымі матэрыяльнымі сродкамі, інвентаром, абсталяваннем і тэхнічнымі сродкамі;

- колькасці насельніцтва, якое жыве на пэўнай тэрыторыі;

- прыярытэтнага развіцця нацыянальнай культуры з устаноўленнем квоты фінансавання;

- развіцця культуры ў сельскай мясцовасці.

Парадак і накірункі выкарыстання сродкаў фондаў культуры звыш бюджэтных асігнаванняў вызначаецца праўленнямі фондаў.

Артыкул 46. Дадатковае фінансаванне культуры з бюджэту мясцовых Саветаў.

У адпаведнасці з Законам БССР «Аб мясцовым самакіраванні», бюджэтным і падатковым заканадаўствам БССР мясцовыя Саветы маюць права самастойна ўстанавліваць памер бюджэтнага фінансавання культуры на сваёй тэрыторыі звыш устаноўленых нарматываў.

З мэтай надання стабільнасці ў дзейнасці прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры мясцовыя Саветы могуць заключаць з імі пагадненні на дадатковае фінансаванне звыш устаноўленых нарматываў.

Артыкул 47. Добраахвотныя фонды развіцця культуры.

Грамадскія арганізацыі, прафсаюзы, творчыя саюзы, прадпрыемствы, установы, арганізацыі і грамадзяне маюць права самастойна ці на дагаворнай аснове засноўваць фонды для фінансавання культурных праграм, развіцця мастацтва, літаратуры, выяўлення і падтрымкі творчых талентаў, інавацыйных пачыненняў у культуры, вырашэння сацыяльных і бытовых пытанняў творчых работнікаў. Арганізацыя і дзейнасць узгаданых фондаў ажыццяўляецца ў адпаведнасці з іх статуатам. У якасці заснавальнікаў фондаў могуць выступаць дзяржаўныя органы і органы мясцовага тэрытарыяльнага самакіравання.

Артыкул 48. Матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне культуры.

Прадпрыемствам, установам культуры, арганізацыям і творчым калектывам гарантуецца прыярытэтнае забеспячэнне на устаноўленых нарматывах неабходным інвентаром, музычнымі інструментамі, абсталяваннем і іншымі матэрыяльна-тэхнічнымі сродкамі. Першачарговым правам матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння карыстаюцца установы культуры па рабоце з дзецьмі і падлеткамі.

У Беларускай ССР стымулюецца фінансаванне і матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне культуры з боку прафсаюзаў, грамадскіх арганізацый, творчых саюзаў, прадпрыемстваў, устаноў, арганізацый і асобных грамадзян.

РАЗДЗЕЛ X

Падаткі. Ільготы па падаткаабкладанні.

Артыкул 49. Стаўкі падаткаў, якія выплачваюцца прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі культуры.

У адпаведнасці з заканадаўствам БССР плацельшчыкамі падаткаў з'яўляюцца: прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку, маюць самастойны баланс і з'яўляюцца юрыдычнымі асобамі; а таксама тыя, якія не знаходзяцца на гаспадарчым разліку, але атрымліваюць прыбыткі ад гаспадарчай і іншай камерцыйнай дзейнасці, акрамя бюджэтных арганізацый.

Стаўкі падаткаў на прыбытак і льготы для прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры ўстанавліваюцца падатковым заканадаўствам БССР.

Вярхоўны Савет БССР пры зацвярджэнні Закона «Аб бюджэце БССР» абавязаны ў першачарговым парадку абмяркоўваць пытанне аб устаноўленні падаткавых ільгот прадпрыемствам, установам і арганізацыям культуры.

Артыкул 50. Выкарыстанне сродкаў ад падаткаў, якія выплачваюцца прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі культуры.

ВАР'ЯНТ 1:

Падаткі, якія выплачваюцца прадпрыемствамі, устаноў і арганізацыямі культуры, што знаходзяцца на гаспадарчым разліку, а таксама тыя, якія не знаходзяцца на гаспадарчым разліку, але атрымліваюць прыбыткі ад гаспадарчай і іншай камерцыйнай дзейнасці, накіроўваюцца выключна ў грамадска-дзяржаўныя фонды культуры.

ВАР'ЯНТ 2:

Прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку, а таксама тыя, што не знаходзяцца на гаспадарчым разліку, але маюць прыбыткі ад гаспадарчай і іншай камерцыйнай дзейнасці (акрамя бюджэтных), накіроўваюць 5 працэнтаў падатку з прыбыткаў у грамадска-дзяржаўныя фонды культуры. На ўказаны працэнт адлічэння памяншаецца падаток з прыбыткаў.

Артыкул 51. Ільготы па падатку з прыбыткаў.

Абкладаемы падаткам прыбытак любых плацельшчыкаў памяншаецца на суму, якая накіроўваецца ў сферу культуры (але не больш чым 5 працэнтаў прыбытку), калі ўкладзены ў культуру сродкі не звязаны з атрыманнем прыбытку.

Артыкул 52. Ільготы па падатку на заробковую плату.

Прыбытак грамадзян, які падлягае падаткаабкладанню, памяншаецца на суму, што пералічваецца імі ў грамадска-дзяржаўны фонд культуры, добраахвотныя фонды культуры, накіроўваемыя на фінансаванне культурных праграм і мерапрыемстваў і на іншыя мэты, прадагледжаныя заканадаўствам.

Артыкул 53. Іншыя падатковыя льготы.

Падатковым заканадаўствам Беларускай ССР для асобных прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры ўстанавліваюцца іншыя льготы па падатках з прыбытку (даходу).

РАЗДЗЕЛ XI

Аплата працы і сацыяльныя гарантыі работнікаў культуры

Артыкул 54. Роўнасць работнікаў культуры ўсіх ведамстваў.

Работнікі культуры ўсіх прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый незалежна ад ведамаснай прыналежнасці, а таксама пазашкольных устаноў, карыстаюцца роўнымі правамі ў сферы працоўных адносін і ў галіне сацыяльнага страхавання і сацыяльнага забеспячэння.

Артыкул 55. Гарантыі аплаты працы работнікаў культуры.

Сярэдні памер заробковай платы работнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры не можа быць ніжэй сярэдняй заробковай платы работнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый БССР.

Вышэйшы ўзровень заробковай платы не абмяжоўваецца і ўстанавліваецца ў адпаведнасці з якасцю, колькасцю і відам працы.

Артыкул 56. Падаткаабкладанне аўтарскіх ганарараў.

Аўтарскія ганарары за творы мастацтва і культуры не падлягаюць прагрэсіўнаму падаткаабкладанню.

Артыкул 57. Абарона аўтарскіх правоў.

У Беларускай ССР гарантуецца захаванне і абарона аўтарскіх правоў. Пералік аб'ектаў аўтарскіх правоў устанавліваецца заканадаўствам БССР у адпаведнасці з міжнароднымі канвенцыямі па аўтарскім праве.

РАЗДЗЕЛ XII

Падрыхтоўка і перападрыхтоўка кадраў

Артыкул 58. Падрыхтоўка прафесійных работнікаў культуры і мастацтва ажыццяўляецца ў вышэйшых і сярэдніх спецыяльных і іншых навучальных устаноў культуры і мастацтва.

Ствараюцца неабходныя ўмовы для перападрыхтоўкі і павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры і мастацтва ў розных формах і накірунках.

Устанавліваюцца прыярытэты ў падрыхтоўцы і перападрыхтоўцы кадраў, закліканых ажыццяўляць адраджэнне і развіццё беларускай нацыянальнай культуры.

У Беларускай ССР могуць адчыняцца прыватныя навучальныя установы мастацтва і культуры.

Дзяржаўныя органы кіравання, прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, творчыя саюзы і іншыя грамадскія арганізацыі аказваюць садзейніцтва ў падрыхтоўцы і перападрыхтоўцы кадраў работнікаў мастацтва і культуры за мяжой, а таксама замежных грамадзян, у першую чаргу прадстаўнікоў беларускіх абшчын, у навучальных устаноў Беларускай ССР.

РАЗДЗЕЛ XIII

Права замежных грамадзян і асоб без грамадзянства

Артыкул 59. Замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія жывуць на тэрыторыі БССР, маюць права на мастацкую творчасць і карыстанне дасягненнямі культуры ў БССР на роўні з савецкімі грамадзянамі ў адпаведнасці з парадкамі, устаноўленымі заканадаўствам БССР і міжнароднымі дагаворамі Беларускай ССР.

РАЗДЗЕЛ XIV

Знешнія сувязі

Артыкул 60. Беларускай ССР належыць выключнае права ўстанавліваць і развіваць знешнія культурныя сувязі. Яна мае права заключаць міжнародныя дагаворы і пагадненні ў галіне культуры, ажыццяўляць узаемны абмен дасягненнямі культуры.

Прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, творчыя калектывы, грамадскія арганізацыі, творчыя саюзы маюць права самастойна заключаць дагаворы (кантракты) з замежнымі юрыдычнымі і фізічнымі асобамі на любыя формы супрацоўніцтва ў сферы культуры. Абмежаванні на міжнароднае культурнае супрацоўніцтва могуць быць устаноўлены толькі заканадаўчымі актамі Беларускай ССР.

Калі міжнародным дагаворам ці міжнародным пагадненнем, у якім удзельнічае Беларускай ССР, вызначаюцца іншыя правілы, чым тыя, якія вызначаны заканадаўствам Беларускай ССР аб культуры, дык прымяняюцца правілы міжнароднага дагавора ці міжнароднага пагаднення.

Таіса БОНДАР

Час душы, мой час вячэрні...

Проста дудачкі напеў,
Проста радасці свячэнне.
Час душы, мой час вячэрні,
І за ім — ні ўсплёску дрэў...

Неба выйдзе з берагоў
І размые, змые ветрам
Свет, старых яго багоў
З назапашаных партрэтаў.

Свет народзіцца, як крык,
Крык падыме хмары птушак,
Непражытых дзён цалік
Іх крыламі ў сіню абрушыць.

Сіню не ўсплесе... Цішыня,
Ды цяжкая сіню без краю...
Хвілі на зыходзе дня —
У кожнай вечнасці памірае.

Памірае, каб наноў
Уваскрэснуць у свячэнні,
У дыханні нашых слоў...
Час душы, мой час вячэрні.

Зямля мая, пакутніца мая,
Я не належу да тваіх ратаёў,
Я змалку прыручаю салаўя,
Таго, што золкі ў тваёй вянок сплятае.

За хлеб, за адламаны мне крышан,
Няма чым заплаціць: не той занятак...
І ўсё ж, павінны надарацца святы
І для душы, як ёсць яна, душа.

Ты знала. Ты мяне не папракала,
Пакуль магла радзіць, пакуль магла...
Ні дабрыня цябе не ўберагла,
Ні шчодрасць слынная: ўсім мала, мала.

Цягнулі, кроілі — хто колькі мог,
А грымнула бяда — сама бядуеш.
Ні слёз сваіх, ні слёз маіх не чуеш
І прагнеш Бога ўчуць, як ёсць ён, Бог.

І што ўжо шкадаваць пра салаўя,
Пра песню, не дапетую на золку!
Маюся на сляпую тваю зорку,
Зямля мая, пакутніца мая...

Калі б чаго і папрасіла —
Не ў тых, з кім побач састарэць.
Не дай мне, Божа, страціць сілу,
Раней, чым перастрагне смерць.

Не дай мне, Божа! Не звычайна
Ні шляху, ні жыцця свайго.
І Ты — адзіны, для каго
Жыццё мае што-небудзь значыць.

Адзіны. На ўвесь белы свет.
Штодня, штогод усё відочней:
Які я ні пакіну след,
Яго сляпы натоўп затопча.

Сляпы ў сваім памкненні ўперад,
У будучыню... Бедны люд!
Не дай мне, Божа, страціць веру
У гэты люд, у гэты суд...

Перамовы, пярэшапты лісця,
Лужы вохры ў пажухлай траве,
Пах дажджоў, адшумелых калісці,
У такі ж, як цяпер, ліставей.

Ліставей... Набліжэнне, кружэнне
Дзён, прыгожых і ў смерці самой,
І нашто дакараць паражэннем
Іх, сумотных, ці жаль гэты свой?

Адзелкуем, адплачам, адтужым,
Перш чым вусны скуюць халады,
Перш чым высцелюць белыя ружы
Шлях назад, у былыя гады,

У былое... Да тых, хто не чуе
Ні пярэшапту лісця, ні слоў,
Што няўцяма, нястомна шапчу я,
Прыгадаўшы ўсяліле замоў.

Што шапчу і сабе, й небакараю,
І згарэлай, пажухлай траве...

Хтосьці іншы наш сум пахавае
У такі ж, як цяпер, ліставей.

У шчымлівай галізне рабін,
У іх налітых спелым жарам гронках —
Смутак тых, хто любіць, хто любіў
Безнадзейна, безнадзейна горка.

І таму гарчаць да маразоў
Ягады на вуснах нецярыплівых,
І таму падоўгу сярод слоў
Не знайсці, не адшукаць шчаслівых.

То сляза ў іх заблішчыць, то страх,
То халодны водбліск небакараю...
Арабіны асвятляюць шлях,
А куды іду за ім, не знаю.

Душа і плоць... Адна да аднае
Прыглядваюцца стомлена й ваража:
Счапіліся б — ды моцы не стаяе,
Рассталіся б — ды смерць не дапаможа.

Хіба што схлусіць штосьці пра вагу
Зямнога і духоўнага пачаткаў...
Куды як проста: сцеражэ тугу
І богава і чортава пятачка!

А мы гаворым: лёс... Душа і плоць...
А мы шукаем вечнае — у тленным,
Гатовыя змагацца, пабароць
Саму прыроду, рух яе нязменны.

З нябыту — у нябыт, цераз жыццё,
Цераз чаканне шчасця і знямогу! —
Пакуль вядзе, гукае пачуццё,
Пакуль баліць, падштурхвае трывога.

Душа і плоць... Наперадзе — той крок,
Той міг, які ўсвядомлю як апошні,
А ўсё прымаю радасць як папрок,
А ўсё страшуся ўсмешкі асцярожнай.

Дымяцца кастры ўздоўж асенніх дарог —
Згараюць гады, перабраны ў згадках,
І гэта — мяжа, ці чарговы парог,
Не вызначыць, не ўразумець напачатку.

У далеч, якую адносіць скразняк,
Трывожна гукаю прасцяг неабдымны,
Трывожна чакаю які-небудзь знак —
І слёзы ў вачах не ад жалю, ад дыму.

Ад дыму... І побач прадонне ці дол,
Я, пэна, ні бачыць, ні знаць не павінна:
Дымяцца кастры ўздоўж пражытых гадоў,
Згараюць надзеі ў кастрах гэтых дымных.

Цяжкія водсветы заходу
На волкай хвалі цішыні
Не гаснуць —
З чырвані халоднай
Выплёскаюцца ў высь агні.

Нячаста, ўсё радзей, здаецца,
І што ні ўсплёск — за ім ўслед
Душа мая з грудзей ірвецца:
Ён ёсць, ён кліча, іншы свет!

Адно прыслухацца — ён кліча
Усіх, каму іх лёс малы...
Шлях веры — гэта шлях касмічны,
Як ні пужай яго былым.

І смерць мая і ўваскрашэнне
Адзіна ў вернасці яму.
Я ведаю. І ў час вячэрні
Наканаванае прыму.

Прыму і горыч спасціжэння,
І гнёт сумненняў па начах,
І муку, і сваё служэнне
Таму, хто вызначыў мой шлях.

Усё прыму, на ўсё ўжо згодна.
Сумотна дагараюць дні:
Цяжкія водсветы заходу
На волкай хвалі цішыні...

Трагедыя Уніяцкай Царквы — найбольш яскравае адлюстраванне трагедыі нашага народа. Прычыны гэтай трагедыі, на добры лад, даўно варты было б грунтоўна даследаваць. Але не віна, а бяда нашых гісторыкаў, што яны не змаглі даць праўдзівую гісторыю Бацькаўшчыны. Гісторыя рэлігіі не цікавіла дзяржаву, на штандары якое быў ваўнічы атэізм. І дзяржава дасягнула свайго: белыя плямы гісторыі леглі чорнымі плямамі на нацыянальную самасвядомасць беларускага народа.

Позірк у мінулае

Мікола ХАЎСТОВІЧ

СКАСАВАННЕ УНІАТ

«Аб антынароднай сутнасці уніяцтва красамоўна сведчыць і сам факт уз'яднання ў 1839 годзе уніяцкага насельніцтва Беларусі з Рускай праваслаўнай царквою не толькі без якога-небудзь супраціўлення з боку уніятаў, але нават зусім свядома і добраахвотна». (Л. Царанкоў. «Уніяцтва на Беларусі». «Звязда» за 26 верасня г. г.).

Паспрабуем прасачыць за этапамі вырашэння надзвычай важных дзеля Расіі пытанняў: як замацавацца на захопленых беларускіх тэрыторыях, як павярнуць справу, каб «вновь воссоединенный» нарбд стаў «істинно русским». З мноства аспектаў вырашэння гэтай праблемы вылучым толькі адзін — разгледзім, як расійскі царызм душыў Унію.

І пачаць варты з 60-х гадоў XVIII стагоддзя, калі Кацярына II, прыкрываючыся «справамі дысідэнтаў», планавала захоп беларускіх земляў. Менавіта тады вызначыліся контуры будучай рэлігійнай палітыкі самадзяржаўя. Але ўсеагульны наступ на уніятаў пачаўся пасля другога (1793) падзелу Рэчы Паспалітай. 22 красавіка 1794 г. Кацярына II выдае загад аб «искоренении Унии». Актыўнасць «воссоединителей» тлумачыцца тым, што ў паўстанні 1793—94 гг. актыўны ўдзел бралі беларускія сяляне-уніяты, а святары падтрымлівалі іх і словам і справай. Дайшло да таго, што уніяцкі мітрапаліт Растоцкі нават адмовіўся прысягнуць царыцы. Таму асаблівы размах «далучэнне» было ў 1794—95 гг., калі праваслаўнымі сталі каля 3 млн. уніятаў. Як вялося гэтае «добраахвотнае далучэнне», можна праілюстраваць прыкладам з гісторыі вёскі Нача былога Барысаўскага павета.

23 чэрвеня 1795 г. у вёску прыехаў камісія дзеля апытання (згодна з загадам Кацярыны II ад 22 красавіка 1794 г.): прыстаў, два папы, некалькі жаўнераў. У выніку праведзенай работы уніяты падалі камісіі заяву аб сваім аднагалосным жаданні перайсці ў праваслаўе. Просьба была задаволена. Замест уніяцкага святара А. Самовіча быў прысланы поп Т. Мірановіч. Застаўшыся без месца, А. Самовіч пачынае адпраўляць набажэнства ў гумне аднаго шляхціца. Народу да яго ходзіць шмат. Гэта выклікае незадавальненне Т. Мірановіча, і ён даносіць уладам пра «развратившихся» сялян і пра іхняга «развратителя». У кастрычніку 1796 г. улады арыштоўваюць святара і колькі вяскоўцаў, але судавага разбору не было, бо пасля смерці Кацярыны II царом стаў ённы сын Павел I, які меў іншы погляд на уніяцкую справу. Чуткі пра гэта былі, відаць, досыць распаўсюджаныя, таму сяляне вырашаюць паслаць скаргу цару, каб іх пакінулі ў Вуніі. У скарызе яны пішуць, які прыстаў і жаўнер «батоужьём» і шашкамі змусілі іх адрачыся ад бацькоўскай веры. Аднак вяртаць сялян у Вунію ніхто і не збіраўся: прыезджае яшчэ адна камісія і прымушае іх адрачыся ад сваёй скаргі. Справа на гэтым, відаць, і заціхла б, але надарылася Паўла I ехаць у час яго нага паслякаранацыйнага падарожжа па Беларусі і Прыбалтыцы праз вёску Нача. Тут цар спыніўся і пайшоў на набажэнства ў царкву, дзе яго ўжо чакалі, укленьчышы, сотні вяскоўцаў. Яны хацелі падаць яму прашэнне. Цара гэта надзвычай раз-

гневала, ён загадвае арыштаваць колькі сялян ды прыслаць у Нача роту грэнадэраў «для прекращенія беспокійств, происходящих от прежде бывших униатов противу благочестивой церкви». «Беспокійства» былі ўхілены, і сяляне зноў прысягаюць быць праваслаўнымі. Не выклікае сумненняў, што такім жа чынам «воссоединялись» і іншыя уніяты.

Зрэшты, значных поспехаў «воссоединители» дасягнулі толькі на Украіне. Беларускія уніяты аказаліся больш паслядоўнымі і адданымі сваёй веры. Адна іх частка не выказвала асаблівага жадання да «воссоединения», а другая — вядома, меншая — разам з панамі ўзнімала народ на супраціўленне.

З прыходам да ўлады Паўла I масавыя «далучэнні» перапыніліся. Хоць цар і лічыў, што Царква ў дзяржаве павінна быць адна, але палітычны абставіны ў свеце змусілі яго адмовіцца ад палітыкі Кацярыны. Тое ж самае было і пры Аляксандры I. Аднак прызначаны ў 1784 г. яшчэ Кацярына II на полацкую кафедру архібіскуп І. Лісоўскі (царыца ведала каго прызначаць!) крок за крокам набліжаў Уніяцкую Царкву да «далучэння». Ягонья пачынанні працягваў архібіскуп Красоўскі (базыльяне! называлі яго схізматыкам): уводзілася ў набажэнства ўжо забытая царкоўна-славянская мова, забаранялася святарам галіца і інш.

Справа перамянілася ў іншы бок, калі на чале грэка-уніяцкае калегіі стаў мітрапаліт І. Булгак, а полацкім біскупам — Я. Мартусевіч. Так, Я. Мартусевіч у 1824 г. загадваў сваім падначаленым: «Абавязца падпіскамі кожнага святара, які дбае пра душы, каб яны падмацоўвалі сваіх парафіянаў у веры Хрыстовае Словам Божым на зразумелай мове».

Але, трэба сказаць, Уніяцкая Царква ў гэты час знаходзілася ў жахлівым стане. З царскага скарбу сродкаў на яе не выдалялася. Паны, пазбаўленыя права ктытарства (права прызначэння святара), адмовіліся ахвяраваць на гэтую Царкву. Даходы ішлі толькі ад вернікаў (сялян і шарачковае шляхты) і невялікіх зямельных надзеляў, якія апрацоўваліся самімі святарамі і іх сем'ямі. Зразумела, даходы гэтыя былі мізэрныя, і таму Царква ўсё больш і больш хілялася да скону.

У другой палове 20-х гадоў XIX стагоддзя, з прыходам да ўлады Мікалая I, уніяцкае пытанне ў Расіі зноў выходзіць на першы план. Але цар не адважыўся весці прымушовае «воссоединение», як гэта рабіла ягоная бабуля Кацярына II. Патрэбны былі іншыя меры. І вось тут у самім уніяцкім асяроддзі знайшоўся патрэбны чалавек, праіаіерэў Іосіф Сямашка, які пачаў ажыццяўляць даўнія намеры расійскіх уладароў.

Трэба, відаць, спыніцца на малавядомых фактах жыццяпісу І. Сямашкі, каб лепш зразумець матывы, якія прывялі яго на шлях здрады Уніяцкай Царкве. Нарадзіўся ён у 1798 г. на Кіеўшчыне ў сям'і ўкраінца уніяцкага веравызнання. Атрымаўшы пачатковую адукацыю, наступіў у 1816 г. у Галоўную духоўную семінарыю пры Віленскім універсітэце, якую скончыў

Закон Беларускай ССР

„АБ КУЛЬТУРЫ Ў БССР“

(Пачатак на стар. 3).

Артыкул 11. Прыярытэты развіцця культуры.

Беларуская ССР устанавілае матэрыяльна-фінансавыя прыярытэты:

а) адраджэнню, зберажэнню, развіццю і распаўсюджванню беларускай нацыянальнай культуры;

б) стварэнню і папулярызацыі твораў мастацтва і літаратуры для дзяцей, іх эстэтычнай адукацыі і выхаванню;

в) пастаноўкам і выкананню класічных твораў айчыннага і сусветнага мастацтва і прызнаных узораў сучаснай культуры;

г) адраджэнню і развіццю матэрыяльнай і духоўнай культуры сельскага насельніцтва, пашырэнню інфраструктуры вёскі.

Артыкул 12. Нацыянальны культурны набытак БССР.

Беларуская ССР забяспечвае ахову і абарону нацыянальнага культурнага набытку Беларусі. Нацыянальны культурны набытак складаюць матэрыяльны і духоўныя каштоўнасці, якія маюць неперароднае гістарычнае значэнне для народа Беларусі, яго духоўнага і маральнага развіцця, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці.

Беларуская ССР у асобе яе вышэйшых органаў улады і кіравання забяспечвае рэгістрацыю, улік, ахову, парадак выкарыстання, экспанавання, у тым ліку за межамі БССР, нацыянальнага культурнага набытку.

Прадаж, дарунак, заклад, здача ў арэнду і іншыя здзелкі з аб'ектамі і прадметамі, што адносяцца да нацыянальнага культурнага набытку, ажыццяўляюцца ў парадку, вызначаным заканадаўствам БССР.

Аб'екты і прадметы, якія адносяцца да нацыянальнага культурнага набытку, не падлягаюць псаванню, знішчэнню, падзелу, разукрамленню, вывазу за межы БССР (акрамя выпадкаў экспанавання).

З'яўляюцца незаконным вываз і перадача ва ўласнасць наступных культурных каштоўнасцей:

— культурных каштоўнасцей, створаных талентам асобы Беларускай ССР альбо групай выхадцаў з яе, культурных каштоўнасцей, значных для рэспублікі, створаных на яе тэрыторыі замежнымі грамадзянамі альбо асобамі без грамадзянства, што жывуць на тэрыторыі БССР;

— культурных каштоўнасцей, знойдзеных на тэрыторыі Беларусі;

— культурных каштоўнасцей, атрыманых археалагічнымі, этнаграфічнымі ці прыродазнаўчымі навуковымі экспедыцыямі без згоды органаў кіравання культурай рэспублікі;

— культурных каштоўнасцей, якія з'яўляюцца прадметам свабоднага абмену па заключаных дагаворах;

— культурных каштоўнасцей, атрыманых бязвыплатна ці купленых законным чынам з дазволу органаў кіравання культурай БССР.

Аб'екты і прадметы, якія адносяцца да нацыянальна-культурнага набытку і якія знаходзяцца ў прыватнай уласнасці, падлягаюць абавязковаму перыядычнаму экспанаванню. Парадак экспанавання прадметаў і аб'ектаў вызначаецца дзяржаўнымі органамі кіравання культурай.

Артыкул 13. Мова.

Моўная палітыка ў галіне культуры вызначаецца Законам БССР «Аб мовах у Беларускай ССР».

Артыкул 14. Раўнапраўнасць

культур усіх нацыянальнасцей і этнічных груп.

У Беларускай ССР гарантуецца права грамадзянам БССР любой нацыянальнасці і этнічнай групы на развіццё сваёй культуры і мовы, нацыянальнай школы, прадпрыемстваў і ўстаноў культуры (тэатраў, музеяў, выдавецтваў і г. д.).

Грамадзяне БССР любой нацыянальнасці і этнічнай групы маюць права на стварэнне культурных аб'яднанняў, асацыяцый, культурна-асветных таварыстваў і суполак, нацыянальных культурных цэнтраў.

У Беларускай ССР прызнаецца прынцып культурна-нацыянальнай аўтаноміі для грамадзян любой нацыянальнасці незалежна ад іх колькасці і часу пражывання на тэрыторыі рэспублікі.

Артыкул 15. Адносіны з беларускімі грамадскімі і культурнымі арганізацыямі за межамі БССР.

Беларуская ССР наладжвае і развівае шырокія культурныя сувязі з беларускімі грамадскімі і культурнымі арганізацыямі за яе межамі; спрыяе арганізацыі цэнтраў беларускай культуры, стварае спецыяльныя фонды, праводзіць сумесныя культурныя мерапрыемствы, арганізуе работу па вяртанні на радзіму нацыянальных культурных каштоўнасцей.

РАЗДЗЕЛ III

Кіраўніцтва культурай у БССР

Артыкул 16. Дзяржаўнае кіраўніцтва культурай у БССР.

Кіраўніцтва культурай у адпаведнасці з Канстытуцыяй Беларускай ССР ажыццяўляюць вышэйшыя органы дзяржаўнай улады і органы дзяржаўнага кіравання, мясцовыя Саветы народных дэпутатаў і іх выканаўчыя камітэты.

Прадмет ведання вышэйшых органаў улады і кіравання вызначаецца арт. 8 гэтага Закона.

Кампетэнцыя мясцовых Саветаў народных дэпутатаў у галіне культуры вызначаецца заканадаўствам БССР аб мясцовым самакіраванні.

Мясцовыя Саветы народных дэпутатаў абавязаны забяспечыць культурнае абслугоўванне насельніцтва на ўзроўні ўстаноўленых у БССР нарматываў і гарантаваных бюджэтных асігнаванняў. Мясцовыя Саветы народных дэпутатаў у адпаведнасці з бюджэтным і падатковым заканадаўствам БССР за кошт уласных сродкаў распрацоўваюць і ажыццяўляюць свае праграмы і мерапрыемствы па развіцці культуры, якія ўлічваюць мясцовыя асаблівасці.

Мясцовыя Саветы народных дэпутатаў нясуць поўную адказнасць за развіццё культуры на сваёй тэрыторыі.

Галіновыя органы кіравання культурай і сродкамі масавай інфармацыі ў адпаведнасці з заканадаўствам БССР ажыццяўляюць каардынацыю дзейнасці ўстаноў мастацтва і культуры, друку, тэлебачання і радыёвяшчання, заключаючы тэрміновыя працоўныя дагаворы з кіраўнікамі дзяржаўных устаноў мастацтва.

Артыкул 17. Органы тэрытарыяльнага мясцовага самакіравання.

Органы тэрытарыяльнага мясцовага самакіравання ў парадку, вызначаным заканадаўствам БССР аб мясцовым самакіраванні, прымаюць удзел у арганізацыі культурнай дзейнасці на сваёй тэрыторыі.

Артыкул 18. Грамадскія арганізацыі.

Грамадзянам БССР гарантуецца права аб'ядноўвацца ў любы грамадскія арганізацыі (творчыя саюзы, таварыствы, суполкі і г. д.) для ажыццяўлення культурнай дзейнасці, не забароненай законам.

Грамадскія арганізацыі ў сферы культурнай дзейнасці ў адпаведнасці з іх мэтамі і задачамі закліканы спрыяць развіццю і распаўсюджванню мастацтва, фарміраванню культурнага асяроддзя, далучэнню грамадзян да разнастайных мастацкіх каштоўнасцей, росту прафесійнага майстэрства творчых работнікаў і аматараў, абараняць іх інтарэсы, садзейнічаць ахове помнікаў гісторыі і культуры.

Прафесійныя саюзы закліканы абараняць сацыяльна-бытавыя і прафесійныя інтарэсы грамадзян. Яны нясуць адказнасць за духоўнае фарміраванне, культурнае развіццё і эстэтычнае выхаванне сваіх членаў.

У веданні прафесійных саюзаў знаходзіцца сетка культурна-асветных прадпрыемстваў і устаноў, арганізацый, аматарскіх аб'яднанняў і самадзейных калектываў. Яны закліканы забяспечыць развіццё і функцыянаванне сеткі клубаў, дамоў культуры, бібліятэк і іншых культурна-асветных устаноў і несці адказнасць за стан і ўмацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы, забяспечэнне гарантаванага ўзроўню аплаты працы работнікам культуры.

Творчыя саюзы (таварыствы, суполкі, асацыяцыі) з'яўляюцца добраахвотнымі арганізацыямі, якія аб'ядноўваюць творчых работнікаў розных галін культуры. Саюзы ажыццяўляюць сваю дзейнасць на аснове самакіравання і самафінансавання.

Асноўны мэты творчых саюзаў — стварэнне і распаўсюджванне нацыянальнага беларускага мастацтва, далучэнне грамадзян да разнастайных культурных каштоўнасцей; развіццё прафесійнага майстэрства членаў саюза і іх сацыяльна-абарона.

Творчыя саюзы маюць права: — вызначаць змест і формы сваёй дзейнасці;

— ствараць для забяспечэння сваёй статутнай дзейнасці прадпрыемствы, установы, студыі;

— ажыццяўляць арганізацыю, рэарганізацыю і ліквідацыю сваёй структуры, ствараць новыя саюзы (таварыствы), далучацца да іншых саюзаў і таварыстваў, утвараць міжрэспубліканскія і міжнародныя аб'яднанні і асацыяцыі, ствараць свае філіялы, аддзяленні і прадстаўніцтвы;

— ствараць фонды, выдзяляць спецыяльныя фонды (інавацыйныя, сацыяльнай абароны маладых талентаў, рэзервовы і інш.), аб'ядноўваць гэтыя фонды з фондамі іншых саюзаў, таварыстваў. Парадак утварэння фондаў вызначаецца заканадаўствам БССР. Мэты фонду і яго выкарыстанне вызначаюцца статутамі ці іншымі ўстаноўчымі дакументамі фонду;

— атрымліваць творчыя заказы ад дзяржаўных органаў, прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый;

— мець сваю выдавецкую базу, газеты, часопісы.

Творчыя саюзы абавязаны: — аказваць дзяржаўным органам метадычную, кансультацыйную дапамогу;

— садзейнічаць фарміраванню культурнага асяроддзя;

— аказваць дапамогу ў ажыццяўленні мастацка-эстэтычнага выхавання падрастаючага пакалення.

Прававы стан творчых саюзаў, таварыстваў, суполак, аса-

цыяцый вызначаецца законам БССР аб грамадскіх арганізацыях, статутамі, палажэннямі аб іх і іншымі прававымі актамі.

Артыкул 19. Грамадска-дзяржаўныя арганізацыі.

Дзеля вырашэння пытанняў развіцця і ўмацавання матэрыяльна-тэхнічнай базы культуры, павышэння ўзроўню кіраўніцтва культурай у рэспубліцы створаны і функцыянуюць дзяржаўна-грамадскія органы: фонды, саветы, камісіі і інш. Парадак іх арганізацыі і дзейнасці вызначаецца заканадаўствам БССР, статутам ці іншымі ўстаноўчымі дакументамі гэтых грамадска-дзяржаўных арганізацый.

РАЗДЗЕЛ IV

Прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры.

Артыкул 20. Тыпы прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры.

У Беларускай ССР гарантуецца развіццё разнастайных па тыпах і відах дзейнасці прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры: тэатраў, студый, кінатэатраў, кінэаўстаноў, мастацкіх калектываў, цыркаў, бібліятэк, музеяў, паркаў, клубаў і іншых тэатральна-відовішчых і культурна-асветных устаноў, пазашкольных, навучальных і навукова-даследчых.

Артыкул 21. Віды і юрыдычныя формы прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры.

У БССР ствараюцца і дзейнічаюць прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры наступных відаў:

— заснаваныя на дзяржаўнай уласнасці — дзяржаўныя прадпрыемствы, установы і арганізацыі Беларускай ССР, дзяржаўныя прадпрыемствы, установы і арганізацыі мясцовых Саветаў народных дэпутатаў;

— заснаваныя на калектывнай уласнасці — прадпрыемствы, установы і арганізацыі грамадскіх арганізацый, калектывныя прадпрыемствы, установы і арганізацыі; кааператывныя; прадпрыемствы, установы і арганізацыі ў форме акцыянерных таварыстваў; таварыстваў з абмежаванай адказнасцю; гаспадарчых таварыстваў; прадпрыемствы, установы і арганізацыі рэлігійных арганізацый;

— заснаваныя на індывідуальнай (прыватнай) уласнасці — індывідуальныя і сямейныя прадпрыемствы, установы і арганізацыі;

— заснаваныя на змешанай уласнасці — прадпрыемствы, установы і арганізацыі, створаныя на аснове аб'яднання заснавальнікамі маёмасці, што адносіцца да разнастайных відаў уласнасці.

Артыкул 22. Стварэнне, рэарганізацыя і ліквідацыя прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры.

1) Стварэнне, рэарганізацыя і ліквідацыя прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры, фінансаванне якіх цалкам або часткова ажыццяўляецца за кошт сродкаў бюджэту, робіцца:

— прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый, якія знаходзяцца на рэспубліканскім бюджэце — Саветам Міністраў БССР альбо па ігоным даручэнні галіновымі органамі кіравання;

— прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый, якія знаходзяцца на мясцовым бюджэце — выкаймамі мясцовых Саветаў народных дэпутатаў.

Стварэнне, рэарганізацыя і ліквідацыя прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры розных відаў, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку, ажыццяўляюцца юрыдычнымі і фізічнымі асобамі ў адпаведнасці з законам БССР «Аб прадпрыемствах у БССР» з асаблівасцямі, што пазначаны ў артыкуле 23 гэтага Закона.

Для ажыццяўлення відаў дзейнасці, што падлягаюць ліцэнзаванню, прадпрыемства (установа, арганізацыя) абавязана атрымаць ліцэнзію ў Міністэрстве культуры БССР альбо ў

органе культуры выкайма мясцовага Савета народных дэпутатаў. Пералік відаў дзейнасці ў галіне культуры, якія падлягаюць ліцэнзаванню, вызначаецца Саветам Міністраў БССР.

2) У кожным адміністрацыйна-тэрытарыяльным цэнтры (горадзе, раёне, вёсцы і г. д.) ствараецца грамадска неабходны комплекс прадпрыемстваў і устаноў культуры, які гарантуе задавальненне духоўных і эстэтычных запатрабаванняў насельніцтва.

Развіццё сеткі устаноў культуры, іх размяшчэнне павінны ажыццяўляцца зыходзячы з устаноўленых нарматываў культурнага абслугоўвання насельніцтва і з улікам эканамічных, гістарычных, географічных і іншых асаблівасцей рэспублікі.

Пры праектаванні і будаўніцтве населеных пунктаў, жылых масіваў, прадпрыемстваў і іншых аб'ектаў павінна прадувацца будаўніцтва неабходных устаноў культуры, спартыўных збудаванняў і іншых аб'ектаў сацыяльна-культурнага прызначэння.

Мясцовыя Саветы народных дэпутатаў, органы мясцовага самакіравання маюць права ствараць звыш устаноўленых нарматываў любыя прадпрыемствы, установы культуры і творчыя арганізацыі.

Не дапускаецца ліквідацыя прадпрыемстваў і устаноў культуры, дзейнасць якіх фінансуецца цалкам ці часткова за кошт сродкаў бюджэту без стварэння раўнацэнных аб'ектаў культурнага прызначэння на тэрыторыі адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі альбо жылога комплексу.

3) Пры рэарганізацыі прадпрыемстваў (устаноў, арганізацый) аб'екты культурнага прызначэння, якія знаходзяцца ў іх балансе, пераходзяць да правапераемнікаў.

Пры ліквідацыі дзяржаўных прадпрыемстваў (устаноў, арганізацый) аб'екты культурнага прызначэння, якія знаходзяцца ў іх балансе, перадаюцца на баланс мясцовых Саветаў народных дэпутатаў.

Пры ліквідацыі іншых прадпрыемстваў (устаноў, арганізацый) аб'екты культурнага прызначэння, якія знаходзяцца ў іх балансе, перадаюцца (бязвыплатна ці з выплатай па рашэнні ўласніка) мясцовым Саветам народных дэпутатаў, што маюць пераважнае права набыцця (атрымання) аб'ектаў культурнага прызначэння. У выпадку адмаўлення мясцовага Савета народных дэпутатаў набыць (прыняць на свой баланс) аб'екты культурнага прызначэння ліквідуемага прадпрыемства (установы, арганізацыі), апошняе мае права прадаць (перадаць) гэтыя аб'екты працоўнаму калектыву арганізацыі (установы) культуры ці трэцім асобам.

У выпадку адмаўлення прадпрыемства (установы, арганізацыі) ад утрымання на сваім балансе устаноў культуры яно мае права ў парадку, вызначаным у гэтым артыкуле, прадаць (перадаць) гэтыя установы культуры мясцовым Саветам, працоўнаму калектыву устаноў культуры, трэцім асобам альбо перадаць іх у арэнду.

У гэтых выпадках выкарыстанне устаноў культуры дзеля іншых мэт, акрамя арганізацыі ў ім культурнай дзейнасці, без рашэння мясцовага Савета народных дэпутатаў забараняецца.

Артыкул 23. Права прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры.

Прававы статус прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый культуры, якія знаходзяцца на гаспадарчым разліку, вызначаецца Законам БССР «Аб прадпрыемствах у БССР».

Прадпрыемствы, установы і арганізацыі культуры, якія знаходзяцца на дзяржаўным бюджэце:

— зацвярджаюць фінансавыя планы;

— баланс прыбыткаў і расходаў;

— зацвярджаюць штатны расклад і вызначаюць памер зароботнай платы работнікаў.

З Е М Л Я К І

У наступным годзе ў выдавецтве «Беларусь» выйдзе ў свет фотаніга маладога журналіста Анатоля Кляшчуна «Землякі». Аб'ектаў амаль увесь наш ірай — больш за сотню раёнаў, — аўтар не толькі фатаграфавалі цікавых людзей, але і запісаў розныя гісторыі з іх жыцця; імінуўся адлюстраваць самабытныя куткі Беларусі, раскрыць вобраз беларуса. Дарэчы, уважлівы чытач не мог не заўважыць, што работы А. Кляшчуна друнаваліся ў часопісе «Беларусь» пад рубрыкай «Землякі». Гэта былі адмысловыя майстры, музыкі, ветэраны, людзі з цяжкімі, часам вельмі драматычнымі лёсамі. І хоць у будучай кнізе чытач убачыць і прачытае

пра Данчына, Станіоту, Мазурава, але не галоўны герой — просты чалавек, як кажуць, ад зямлі: наваль, хлебароб, рыбак, вясковы інтэлігент...

Думаецца, фотаніга А. Кляшчуна будзе цікавая і тым, чые душы заўсёды імінуліся да чыстых народных крыніц, і тым, у нім толькі абуджаецца пачуццё нацыянальнага гонару.

Тым, хто жыве за межамі рэспублікі, але мае жаданне набыць гэта выданне, раім дасылаць свае паштоўкі-заказы на адрас: 220089, Мінск, вул. Чыгуначная, 27, магазін № 31 «Кніга-паштай».

Жменя роднай зямлі

Мабыць, толькі на старых геаграфічных картах ды ў памяці застануцца чарнобыльскія гарады і вёскі...

Чуў я такую гісторыю пра перасяленцаў. З невялікай вёскі ў «зоне» эвакуіравалі людзей. Калі паўночні аўтобус мінуў апошнюю хату, пасажыры папрасілі вадзіцеля спыніцца. На ўзбочыне дарогі ляжаў валун. Мужчыны, наваліўшыся разам, сапхнулі яго з месца. І тады пацягнуліся рукі да чыстай (яна была пад намянем) ад радзільцы Зямлі. І павезлі яе з сабою ў невядомы шлях як частінку бацькаўшчыны, роднага дома.

Сустрэнаючы на палескіх, што на Гомельшчыне, ваззалах людзей з чамаданамі, мне ўсё здаецца, што гэта тыя самыя вясковцы. І што, акрамя самага неабходнага і першаступеннага, нясуць яны ў сваіх паклажах і жменьку роднай зямлі.

Ці варта гаварыць пра тых, хто на гэтым здымку? Быў ліпень восемдзят сёмага. Хойніні. Аўтастанцыя. Чананне.

Пад маўклівымі званамі

Радок за радком, старонка за старонкай. Дзень за днём ідзе цярплівая праца. Цішыня, малітва і кнігі даўно сталі для яго неабходнасцю. Лін святой Тэрэзы на партрэце, здаецца, строга сочыць за кожным рухам: думай, працуй. Водар антонавак і цішыня ахуталі зямны прыстанак простага вясковага святара.

Ужо шмат гадоў кожную вольную ад парафіяльных спраў хвіліну нсёндз Уладзіслаў Чарніўскі шчыруе над перакладам Свяшчэннага пісання, каб і ў беларуска-католікаў была, марэшце, сваё, роднамоўная Біблія. Здзейсніць гэта — даўня мара вішнеўскага нсёндза.

Пасля касцельнай службы айцец Уладзіслаў спляшаецца ў свой не самавіты дом пад шатамі старых дрэў, каб аддаць сябе думкам і чыстаму арышчу. А ў магутных сценах старажытнага, 1424 года, храма, здаецца, яшчэ не астыў яго спеўны і смелы голас. Гэты голас абвясціў тут на пачатку зімы 1953 года, што беларускае слова гэтакама мілае Богу, як і іншае.

— Я хачу, каб народ, незалежна ад веравызнання, гаварыў з Усывішнім на роднай мове, — сказаў мне аднойчы наля старых муроў Уладзіслаў Чарніўскі. Тады яшчэ званы над касцельнаю брамаю маўчалі.

Звініць!

Рукі дзед Міналя нарадзілі на свет тысячы і тысячы гаршкоў, гладышоў, манітраў, мамзлен, бунькоў... І шасцера ягонных сыноў — ганчары. Суседзі-аднаўскаўцы — тансама. А вёску Гарадню называюць сталіцай ганчарства.

Стары гаршалап любіць слухаць, як звініць посуд. «Па звону гэтаму можна вызначыць, якога майстра выраб, з якога двара, у чым горане абпалены, нават, у якім месцы капана гліна», — гаворыць майстар.

— Ад гаршкоў багачамі мы не рабіліся, але з голаду не жёрлі. Калі Гасподзь наказаў нам хлеб ад гліны мець, то і трымаліся мы сваёй радзімы. Вось яна, пад нагамі, кармацелька наша — гліна.

Дзед Мікалай спыніўся перавесці дых, узлў гладыш і шчоўнуў па бліскучаму паліюму боку, паднёс да вуха: «звініць... як крышталёў... зямліца палеская».

Рукі маці

...Дзяўчына была прыгаворана да смерці, калі ёй ледзь споўнілася чатырнаццаць гадоў. Яна ўмела трымаць серп, даць, ткаць, даглядаць малых. Але была вайна і быў крэматорый, у якім яна павінна была згарэць пад нумарам 61630.

Сотні тысяч вянзлў засталіся ў Асвенціме, Майданену, Бухенвальдзе... А яна вярнулася, быццам нумар на яе руцэ аказаўся больш «шчаслівейшым», чым у іншых. Але ў лагерах смерці шчаслівых нумароў не выколвалі. Яго зрабіла такім незнаёмай самаахвярная жанчына з сэрцам Маці. І тады даведлася ўшацкая вёсачка Дубянец, што і там, адкуль не вяртаюцца, здзяйсняліся подзвігі ў імя Жыцця. І плацілі за іх — жыццём.

Ніна Волах, якая жыве з нумарам 61630, падляла дзяцей, дачакала ўнукаў. Там, у Асвенціме замест яе, дзяткай, выйшла са строю тая жанчына, дзевятая па ліку. Усяго адна лічба і адзін крон.

Віншум.

10 кастрычніка спаўняецца 50 год пісьменніку Кастыю ТАРСАВУ. Рада СП Беларусі павіншавала юбіляра, пажадала яму ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

Лімаўцы далучаюцца да гэтага віншавання і спадзяюцца на далейшае супрацоўніцтва са сваім сталым аўтарам і добрым сябрам.

Ліст да юбіляра

Шаноўны спадар Кастусь! Хачу, каб вы ведалі, каго нам не хапала сёлета ў ветраны дзень 15 ліпеня на Грунвальдскім полі, дзе побач з нашымі бел-чырвона-белымі сцягамі ўпершыню пасля 1410 года зноў луналі штандары беларускіх палкоў-харугваў. На тым полі, зялёным, як сцяг віцебскай харугвы, і залацістым, як сцяг месіслаўскай, пад тым небам сінім, як баявы сцяг берацейцаў, нашай дэлегацыі не хапала вас, аўтара «Пагоні на Грунвальд»...

Але я меўся пачаць не з гэтага, а з таго, што ў маім архіве ляжыць ненадрукаваная рэцэнзія на іншую вашу кнігу — «Памяці пра легенды». Рэцэнзію знялі ўжо з паласы. Рэдактар маёй наваполацкай газеты зайшоў у кабінет і, пазіраючы ў кут, лапідарна растлумачыў: «В ЦК есть мнение, что это — вылазка националистов. Книгу будут изымать». Спадзяюся, што «изымать» на той час было ўжо позна, бо ваша кніга за нейкіх пару дзён знікла не толькі ў менскіх кнігарнях.

Неўзабаве ў папулярным часопісе «Коммунист Белоруссии» з'явілася рэцэнзія, што па жанравых прыкметах была значна бліжэй да палітычнага даносу. Пільныя вартавыя нашай гістарычнай непісьменнасці і нацыянальнай непаўнаценнасці ажно зайшліся на сваіх шорках ад лютасі. Беларусы не павінны былі ведаць ні герояў сваіх міфаў і казак, ні сапраўдную, расстаноўку сіл на полі Куліковым, ні веліч подзвігу продкаў пад Грунвальдам. Пагатоў трэба было схаваць звесткі пра рэкрутчыню і ў некалькі разоў вышэйшыя падаткі, пра мільён раздзідзеных расейскіх памешчыкам беларускіх сялян і іншыя выгоды «воасоєдинения» Беларусі з Расіяй у канцы XVIII стагоддзя.

Для вас надышлі нялёгкае часіны. Менавіта тады я і атрымаў аўтограф на вашай так няўдала адрэцензаванай мною кнізе. Мы сядзелі на кухні ў маёй аднапакаёўцы, пілі віно ўперамешку з каваю, гаварылі пра Усеяслава і Казіміра Лышчынскага, і вы раптам запыталіся: «Уладзік, скажы, колькі ў нас цяпер такіх хлопцаў, як Сяргей Сокалаў?» Я сказаў, што такіх, як Сяргей (яго, супрацоўніка філіяла музея Якуба Коласа ў Мікалаеўшчыне, у той год выгналі з працы за арганізацыю Купалля), заўсёды мала, і асабліва мала ў нас. Але ж вы сябравалі з Клію і ведалі мудрасць старажытнага лацінскага выслоўя — «Gloria victis!» «Слава пераможаным!» Слава, бо сапраўдных пераможцаў часта становяцца якраз пераможанымі.

У той час вы, атрымаўшы ў пэўных колах рэпутацыю «беларускага нацыяналіста», вырашылі даноўніць гэты вобраз неабходнымі штрыхамі і перай-

шлі ў сваёй літаратурнай працы на беларускую мову.

Потым мы сустракаліся шмат разоў. У рэдкія хвіліны радасці і ў частыя, так добра знаёмыя кожнаму з нас дні паняверкі і распачы. У бібліятэках і ў рэдакцыях, за сяброўскім сталом і там, дзе замест кавы можна было атрымаць двайную порцыю з балончыка, а замест лускіка — прафесійны ўдар гумовым дручком-«дэмакратызатарам». Ваша аблічча, у якім я заўсёды, далібог, бачу нешта сярэднявечна-трывалае, памятаюць удзельнікі «Дзядоў» і палітычных мітынгаў, дэлегаты Устаноўчага з'езда БНФ і тыя, хто выходзіў на «Чарнобыльскі шлях». Вы разумееце, што гэта — пачатак новай гісторыі Беларусі, а таму вы, пісьменнік і слуга Клію, павінны быць там, дзе трэба вашы веды і ваша пярэ.

Успамінаю яшчэ адну сустрэчу з вамі. На ложку ў смяротна хворага доктара гісторыі Мікалая Улашчыка ў ягонай маскоўскай, па сутнасці, выгнанніцкай кватэры ляжаў нумар «ЛіМа» з вашым артыкулам, з якога на поўны голас пачалася нарэшце гаворка пра зняважаны стан нашае мовы.

Памятаю слёзы, якія ўбачыў аднойчы ў вас на вачах пасля прачытання аднаго рукапісу... Не буду займацца юбілейным пералікам таго, што выйшла з-пад вашага пера — чытачы ведаюць гэта і без мяне. Я чакаю вашых новых кніг і публікацый. Чакаю другое, ужо беларускае выданне «Памяці пра легенды», на маю думку, найлепшай з напісаных вамі дагэтуль кніг. Хачу прызнацца, што наймацней вабці мяне да іх не ваша дасведчанасць, не па-дэтэктыўнаму туга заклучаныя сюжэты, не нечаканыя канцэпцыі, а — ваша спагада да сваіх герояў. Да Рагнеды, да паручніка Юрыя Матулевіча з той вайны XVII стагоддзя з Масковіяй, што забрала жыццё кожнага другога беларуса, да шасці уніяткіх святароў, па-зверску забітых рукамі Пятра I і яго прыдворных пад час набажэнства ў палацкай Сафіі...

Аляксандр Дзюма-старэйшы любіў паўтараць: «Гісторыя — гэта цвік, на які я вешаю свае карціны». Шчаслівыя французы! Для нас, беларусаў, гісторыя яшчэ доўга будзе не забаваю, а ўваскрэшэннем.

Уваскрэшаючы мінуласць, мы пакутліва, але няўхільна ўваскрэшаем у сабе сваю прэспланую памяць, свой здратаваны гонар, сваю ўкрыжаваную мову, а значыць — уваскрэсам самі.

Толькі Усеявішні ведае, колькі душ уваскрэсла дзякуючы вашым кнігам. Але мне дакладна вядома, што душы гэтыя ёсць.

Уладзімір АРЛОУ.

Як патраціць форынты?

ЖУЖА, наша гідэса, аказалася надзіва негаваркім экскурсаводам, і з яе скупаватай інфармацыі мы ў рэшце рэшт не атрымалі цэласнага і дакладнага ўяўлення пра сённяшняе сацыяльна-эканамічнае аблічча Венгерскай рэспублікі. І дарэмна спадзяваліся на тое, што беларускімі журналістамі будуць калі-нікالی апекавацца іх венгерскія калегі (у Мінску ж казалі пра нейкую спецыяльную праграму, нібыта распрацаваную для нас венгерскім саюзам). І само па сабе друкаванае слова рады не давала, бо хача прылаўкі газетных кіё-

камі рускай мовы і да т.п. Дзякуючы таму, што Жужа амаль не мае вольнага часу, яе даход дасягае 20 тысяч форынтаў у месяц (каля 1 тыс. рублёў). З іх асноўная доля ідзе на квартплату (жытло тут каштуе дорага; апошнім часам дзяржава амаль перастала будаваць дамы — развіваецца кааператыўнае і прыватнае жыллёвае будаўніцтва). Калі я не памылілася ў разліках, дык яе кватэра (46 м²) вымагае 200 рублёў у месяц.

Жужа замужам, але адмаўляе сабе ў радасці мацярынства. Бо якая тут радасць, калі няма ўпэўненасці ў прыстойнай матэрыяльнай забяспечанасці і сацыяльнай абароненасці будучага немаўляці ды ягоных бацькоў. Многія маладыя жанчыны вымушаны цяпер выбіраць або

ваць, і нават адпраўляць у кошык, не надрукаваўшы.

Сярэднемсясячнаму заробку сярэднестатыстычнага савецкага журналіста адпавядаюць іншыя лічбы... Але ж і сама наша эканамічная сістэма, ці дакладней — бессістэмнасць, адрозніваецца ад таго, што дзеянне сёння ў гаспадарчым механізме Венгрыі. Не трэба нават быць спецыялістам, каб заўважыць гэтую ўражліваю розніцу: а заадно і ўявіць падобную сітуацыю ў заўтрашняй савецкай эканоміцы. Бо аб'ектыўныя законы жыцця падштурхоўваюць нас усё бліжэй да парога, які мы мусім пераступіць: за тым парогам — свабодны рынак...

ВЕНГРЫЯ гэты парог, як вядома, пераступіла вельмі рашуча, цяпер на тое, каб раскруціць ды

3 далёкіх і блізкіх дарог

Святлана БЕРАСЦЕНЬ

Усяго гадзіна розніцы...

каў патаналі ў папяровай хвалі, нашай «адукаванасці» хапала хіба толькі на тое, каб адрозніць адзін ад другога загадоўкі шматлікіх выданняў ды злічыць іх колькасць. (Сярод звычайных газет я налічыла аднойчы два дзесяткі падобных аб'ёмаў да нашага штотыднёвіка, але, патуляўшыся раз-другі каля кіёскаў, заўважыла, што прэсу не надта купляюць і тыя, для каго мадзьярская мова — родная).

Словам, калі мы хацелі не проста адпачыць, прывезці з Венгрыі не адно толькі «сучаснірныя» ўражання, трэба было дазіраць, звяжаць на дробязі — з іх часта складаюцца штрыхі да партрэта краіны. Але аднойчы невялікай нашай кампаніі ўдалося «раскатурацца» Жужу, і яна разгаварылася... Жужа — філолаг. Але гаварылі мы не пра любімых герояў літаратуры, а пра рэальнае становішча людзей, якія гадаваліся дый больш-менш прыстойна жылі ва ўмовах застойнай стабільнасці (або стабільнай зastoйнасці?) і раптам апынуліся ва ўмовах сапраўднага рынку. Насельніцтва краіны цяпер быццам раскалолася напалам: адны радуюцца пераменам у эканоміцы, другія шкадуюць нядаўніх часоў і добрым словам успамінаюць Кадара — не паводле нейкіх ідэяна-палітычных прычын, а толькі таму, што ў ягоны час жыць было лягчэй і лепей. А тут яшчэ людзі аналізуюць гісторыю нямецкай дзяржавы і з трывогай, калі не са страхам, сочаць за развіццём ідэі аб'яднання Германіі. Думкі пра гэты працэс аптымізм ім не прыбаўляюць.

Вядома, Жужа разумее складанасць моманту, разумее, што аздаравленне эканомікі краіны, аздаравленне жыцця Усходняй Еўропы — не вокалгненная справа. Але ж яна ой як адчувае на сабе пабочныя з'явы «рыначнай тэрапіі». Яе штомсясячна зарплата 7 тысяч форынтаў (прыкладна 350 руб.), і гэта сярэдні паказчык па краіне). Апошнім часам, каб жыць больш-менш прыстойна, ёй, як і многім сёння ў Венгрыі, даводзіцца займацца «індывідуальнай працоўнай дзейнасцю», шукаць работу па сумяшчальніцтве, падрабляць перакладамі, экскурсіямі, уро-

адносна суладнае жыццё без дзяцей і пастаянная праца, або сямейныя пакуты на хлебе ды на малаці. Тая грашовая дапамога, якую дае дзяржава пры нараджэнні дзіцяці, дазваляе купіць хіба што пару пялёнак. Перавёўшы эканоміку на рыначныя рэйкі, дзяржава зняла колішнюю датацыю на тавары для дзяцей. Так што цяпер мацяры, падгадаваўшы малое, не спяшаюцца звесці ношаныя-мытыя рэчы на ануцкі, а збіраюць скарб, каб потым перадаць яго сваім наступніцам — сяброўкам або незнамым парадзіхам.

Пазбаўленай ўсяго гэтага, Жужа тым не менш не выглядала бязбеднай - бестурботнай, хутчэй наадварот, падавалася нават змучанай. «У тэатры ў кіно я ўжо не хаджу, — прызналася яна. — Праўда, многае дае тэлебачанне, у тым ліку трансляцыі спектакляў. У зоне адпачынку не магу дазволіць сабе кубачак кавы — на Балатоне ўсё надта дорага, разлічана на багатых замежных турыстаў. Адзінае, у чым не магу сабе пакуль адмовіць, — гэта кнігі. Кнігі я купляю, хоць і дорага».

Перавёўшы цэны, памяншыны Жужай, з мовы форынтаў на мову рублёў, можна было толькі развесці рукамі: білет у тэатр — 15 руб., у кіно — 3 руб., кава на Балатоне — 2 рублі кубачак, класічны раман у папяровай вокладцы — 9—10 рублёў...

Як зойдзеце ў гасцраном, гаварыла Жужа, звярніце ўвагу, што ў асноўным купляюць людзі: хлеб, малако, што-небудзь з'есці за адзін раз — трохі нарэзаннага сыру ці вяндаліны. Усё іншае прадуктовае багацце марнее на паліцах. Цэны высокія. Гэтаксама дорага каштуюць нашытыя ў фантастычнай колькасці, немаведама для каго, сезонныя аправахі. Зрэчас магазіны маніпулююць цэнамі, робяць зніжэнне, але...

Але жыць цяжка, вядома, не ўсім. Таму ні кіно, ні тэатры, ні канцэртныя залы не пустуюць. І сярод тых, хто мае неаблагі заробак, — журналісты. Яны атрымліваюць у сярэднім 2 тыс. рублёў; ганарар за артыкул выплачваецца не паводле публікацыі, а паводле пэраму машынапіснага тэксту, г.зн. колькі здаеш, за столькі і плаціцца, а потым ужо могуць мацэрыял і скарачаць, і «перавор-

адладзіць махавік рыначных адносін, інакш трэба прайсці складаны перыяд станавлення, патраціўшы і час, і людскія сілы.

Само сабой, зносіны з рынкам, з гандлем пры ўсялякіх умовах адбараюць у чалавека і час, і сілы, і форынты. Мы пераналіліся ў гэтым, як толькі наважыліся вынаць сціплым пажаданні сямброў і сямейнікаў, збіраліся нават накупіць сюрпрызаў сваякам. Адчуваўлі сябе «пры грашах»: усё-тні ў нашальку — абменвалі на форынты — без малага сотня рублёў. Ды агледзеўшыся навокал і зразу-меўшы, што з толкам такія грошы наўрад ці патраціць (а дадому не павяжэш — не дазволена), адчулі мо і нешта супрацьлеглае радасці: маўляў, не было клопату, навошта столькі мянялі, а на драбязу хапіла б утрав меней, а на выкананне «заказуў» патрабуецца разоў у пяць болей...

Не толькі прыватныя крамнікі, але і адміністрацыя дзяржаўных магазінаў атрымала права прадаваць тавар па адвольных цэнах (чым бліжэй да турыстычных цэнтраў, гасцініц і да т.п., тым даражэй), павышаць ці зніжаць цэны ў залежнасці ад кан'юнктуры рынку. Цвёрдыя дзяржаўныя цэны захаваліся толькі на хлеб ды малако (прыкладна, рубель за кілаграм і за літр). Цэны можна было вывучаць нават між іншым, праходзячы паўз шматлікімі вітрыны. У галаве тым часам працавала маленькая лічылная машынка, якая пераводзіла форынты ў рублі і рабіла супастаўленне з той сумай, што мелася ў нашальку, а заадно з коштам аналагічнага тавару ў мінскіх магазінах (калі ён там быў!).

Уявіце сабе магазіны, у якіх ёсць... Лягчэй прыдумаць, чаго няма! Дык вось, ёсць, можа, і не ўсё, але многае: ад прыгожай мэблі, шпалераў, сантэхнікі да спецхарчавання для натоў і сабак у вялікіх кідных панетках. З чым ні супастаўляй, ні параўноўвай — дорага амаль усё. Шпіртнае? Калі ласка: рыжскі шпірт — 3 рублі бляшаначка; звычайны баваўняны мужыцкі шкарпэткі — 5 руб.; папяровыя сурвэткі — 2,5 р.; грамплацінкі з запісамі будапешцкіх арганаў — 10 руб.; дыскі; данскія баваўняныя майкі — 35—37 руб.; шаўковыя спадніцы — 150—200 руб.; закрытыя купальнікі — да 200 руб.; невялікія эмалеваныя місачкі — 3 рублі штука, сярэдніх памераў наструлька — 25 руб.; нарацельні-відэльцы з нержавейкі — 1 руб. штука; пластмасавы корак для ліманадных бутэлек — 1 руб.; саламандрасны абутак для мужчын — 350 руб. пара; югаслаўская зубная паста «Kollon» — каля 2 руб.; валандчкі для бадмінтона — 1 руб.; французскі маніюры лан — 8 руб.; флакончык дэзодарант — 20 руб.; батарэйкі «Карунд» — 3 руб.; танныя пластмасавыя акулеры — 6—8 руб.; кампант-насеці — 4—8 руб.; цыгарэты «Marlboro», «Salem», «Kent», «Camel» — 5 руб. пачка; свежыя бананы — 6 руб. кілаграм; драбноткія, амаль бязважкія цукерачкі ў прывабных цафранавых абгортках — 60 капеек штука.

Працяг. Пачатак у №№ за 14 і 21 верасня г. г.

Магу яшчэ крышку пачаставаць чытача гэтым таварным вінегрэтам і паведамліць, што ў прадуктовых магазінах, якія адкрываюцца з шасці раніцы, можна заўсёды пабачыць па-нарцінаму рассянанае і развешанае на ірунах мяса (11—14 руб. кілаграм), свежую пачокку (7 руб.), прыгожыя, чысценькія тушкі кураў (4,5 руб.), некалькі гатунаў каўбасы, вэндліны; пачачкі, каробачкі, бляшаначкі з кітайскай, індыйскай, індыйскай гарбатай, бразільскаю кавая, імпартаваным з Галандыі кававам; мноства размаітых канцэнтратаў, кансерваў, прыпраў; слоікі з гатовай салатай, фаршаванымі таматамі; мёд, шаклад, печыва, вітаміннае і алкагольнае пітво, у тым ліку аўстрыйскае піва і савацкае шампанскае, якое тут каштуе да 15 руб. за бутэльку.

Тамтэйшыя людзі, зусім як мы, задуманна блукалі ў лабірынце застаўленых паліц, разпораз корпаліся ў кашальку, штосьці прыкідвалі, потым вярталі на месца ўжо адабраныя завары і клалі ў кошыкі іншае. Адночы мы заўважылі, як мужчына сярэдніх гадоў, узлэшны хлебны батон (для зручнасці хлеб можна купіць адразу нарэзаны, запанаваны ў поліэтылен) ды навалал расфасаванай індыйкі, заплаціў за гэта, калі па-нашаму, чырвонец.

ПАТРАЦІЦЬ форынты можна, і неабавязкова ў магазіне. Можна і ў рэстаране, захацеўшы разнастаіць сваё меню свежым зяленівам, гароднінай: акурат непадалёк ад нашых столікаў быў разгорнуты вітамінны бар. А на добрыя грошы можна яшчэ і заказаць штосьці гэтакае... Незабываюна была ў нас вячэра, калі да сядняга століка падкацілі бліскучую печку, і кухар, у фраку з галыштукам-матыльком, у элгантным чорна-белым фартушку, шчыраваў над ёю, маніпуляваў нікельванай патэленкай, штосьці пераліваў, дадаваў, змешваў. Прычым да нас не даносілася ні шуму, ні дыму, ні пары, ні пахаў. Збегліся ці не ўсе афіцыянты, захопленыя акружылі «фокусніка». Але асабліва ўзрушана сачыла за нараджэннем экзатычнай стравы бялявая дзяўчынка: нават устада з-за століка, за якім сядзела сціплае нямецкае сямейства...

Высмактаць грошы з кашалькоў магла любая гандлёвая палатка, не гаворачы ўжо аб такіх «цмоках», як алкагольны «нонстоп», казіно ці эратычнае шоу «Арызона». Наўрад ці ад-

антыкварную кнігарню — і апынулася нібыта ў ціхім старасвецкім доме. Па сценах гравюры, малюнкі алоўкам, акварэлі — гэтаксама, як і кнігі, яны тут прадмет продажу. Паліцы і сталы з фаліянтамі ў скурных пераплэтах. У залах кнігарні, як навукоўцы ў хатніх кабінетах, «працавалі» пакупнікі — няспешныя, гжэчныя, пераборлівыя, апантанія сваімі букіністычнымі пошукамі. Як я заўважыла, навішныя кніжкі — венгерскія, а сапраўдныя антыкварыят у асноўным на нямецкай (мова колішняя Аўстра-Венгрыя?). Прыслухалася — наведнікі перамаўляліся таксама па-нямецку. Гарталі таўшчэзныя кнігі, а больш за ўсё — старыя геаграфічныя карты. Мо гэтка цікаваць — у сувязі з аб'яднаннем Германіі, крытычным пераглядам гісторыі?

Я выбрала сабе каляровы мастацкі альбом, надрукаваны ў Італіі, з французскім тэкстам — панарама жывапісу ад часоў Адраджэння да сучаснага авангарду. Пацяла дама, да якой звярнулася па-англійску, абслужыла мяне з радасцю, а касы выдала стандартны, як і ў нас, чэк з «англійскаю падзякай» — «Thank you!». Цікаўныя калегі, убачыўшы ў мяне новую торбачку з вывай сімвала мудрасці — савы і з надпісам «Antikvar», запатрабавалі прад'явіць пакупку. Хтосьці ўхвалялі. Хтосьці паглядзеў здзіўлена, і не столькі таму, што ў букіністычнай кнігарні пакупку ўручаюць у фірменнай торбачцы, колькі таму, што нехта даўмеўся купляць за мяжой гэтка кнігі.

Што ж, кожны мае права здзіўляцца, і кожны мае свае падставы для здзіўлення. Напрыклад, інструктарка з «Інтурста», якая гутарыла з нашай групай у Мінску, дзялілася ўражаннямі пра ўласную вандрочку ў Венгрыю і са здзіўленнем расказвала пра сваіх увішніх спадарожнікаў: не меўшы нават кішэнных грошай, яны везлі дадому не абы-якія пакупкі — магнітафоны. Плён удалага гандлю... Сама яна толькі аднойчы наведлася на будапешцкі базарчык, пацкавіцца, што ж гэтак вабіць туды амаль усю

«Феліні плакаў бы», — кажа ў такіх выпадках мая прыяцелька. Майстра, вядомы і сваімі класічнымі кадрамі пустыннага пляжу, і цэлай абоймай дзівакаватых кінаперсанажаў, мог бы і сапраўды заплакаць, калі б паказалі яму штосьці мацнейшае, чым кінарэальнасць і кінахімеры. Уявіце сабе гэці фелініўскі пляж: беды, расцёрты ў пыл, пясок, пыльныя камяні, сплюсчаныя бляшанкі, расцярушаныя недакуркі — і сярод усяго гэтага, так і хочацца сказаць, сметніка разгорнутыя прасцірадлы савецкіх газет. Рускіх, украінскіх... А над тымі газетамі — што ні гандляр, то вобраз. А на газетках — усё тое, што гэтак загадкава пазнікала з нашых крамаў. Самыя розныя электрабытвыя прыборы і посуд, вузлы ды запчасткі, сантэхніка, растваральная кава ў бляшанках, малдаўскі партвейн, танны адэкалон, трыкатаж, дзіцячыя калготкі, пасцельная бялізна, гардзіннае палатно, дзіцячыя цацкі, кандытарскія вырабы, келькі ў тамаце, італьянская зубная паста. Нават... дзве бутэлькі памутнелага «Жыгулёўскага» піва! Вось ён, «альтэрнатыўны» рынак, створаны нашымі ж рукамі...

Агіднае ўражанне!.. Ці мо дарэмна я гэтак? Стаялі ж «побач з народам» і нашы браткі-журналісты, гандлявалі драўлянымі лажкамі, нібыта купленымі на сувеніры, беларускімі ручнікамі ды чымсьці яшчэ. «Працавалі» ў пекнай кампаніі — побач з неахайнаю таўстухай, якая расклала на пяску нейкую драбязу. На выцягнутай руцэ яна трымала павешаную за шылейкі бланкітую камбінацыю, «У»-падобны выраз якой выглядаў рыхтык суветна вядомы жэст — сімвал слова «Victoria!». Дык няўжо гэта той рынак, за якім — перамога? Карыкатура, гратэск, барахолка?! На сённяшні дзень, відаць, так. Перамога. А заўтра? У барахолкі будучыні няма, яна з'ядае сама сябе, і можа здарыцца катастрофа, калі не запануе сапраўдны, сумленны рынак, зафундаваны не на спекуляцыі, не на штучным дэфіцыце, а на здаровай канкурэнцыі вытворцаў, на разумным попыце і сумленнай прапанове.

Не ўсё я пабачыла на ўласныя вочы, бо, казалі, зусім побач прадавалі кантрабандай правезеныя савецкія чырвоныя — па 3 руб. штука. Па 7 руб. «шля» бутэлька гарэлкі. (Пішу «рублі», каб было больш зразумела, чаго мы вартыя на гэтым «фелініўскім пляжы» са сваімі таварамі). Гандлявалі тут і выклікамі для савецкіх грамадзян, якія хацелі б «пагасцяваць у Венгрыі». Недзе непадалёк «рабіў камерцыю» калега, які захапіў для продажу папулярную прадукцыю аднаго з мінскіх прадпрыемстваў. Побач круціўся «спонсар», які за пасрэдніцкія палугі па збыце тавару ад беларускіх журналістаў польскім перакупшчыкам браў «камсіёны збор» у форынтах — сабе на піва ды на цыгарэты.

«Нам даводзілі, што гэта будзе паездка для журналісцкага актыву — але чым яна адрозніваецца ад паездкі радавых мяшчэнікаў? Ні табе звестак ці чынах, ні табе прадфэйных сустрэч», — голасна ўздыхнула адна з нашых дам. З аднаго боку, яна мела рацыю. З другога, — што разумець пад «прафэйнымі сустрэчамі»? Калі ўлічыць, што для сяго-таго з нашых падарожнікаў зорная гадзіна замежнай вандрочки праходзіла пад рубрыкай «журналіст мяняе прафэсію», дык прафэйных сустрэч было — уга: базарны гандаль зведаў пэўны ўзлёт ад чыннага ўдзелу сяброў з Беларусі. У тым, як здабыць форынты і як іх патраціць, яны паказалі сябе спрактыкаванымі прафэйналамі... (Заканчэнне будзе).

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Вечар Скарыны ў ААН

У рамках візіту Старшыні Савета Міністраў БССР Вячаслава Кебіча ў ЗША ў ААН праведзены вечар, прысвечаны 500-годдзю з дня нараджэння Францыска Скарыны. Гэтая адметная ў жыцці беларускага народа падзея выклікала вялікую цікавасць як сярод супрацоўнікаў аўтарытэтай міжнароднай арганізацыі, так і прадстаўнікоў беларускай эміграцыі.

На вечары выступіў міністр замежных спраў БССР Пётр Краўчанка. Адзначаючы 500-годдзе Ф. Скарыны як адну з найбольш важных падзей у нашай нацыянальнай гісторыі, ён разам з тым падкрэсліў веліч і трагізм лёсу выдатнага першадрукара, якія дзіўным чынам перагукаюцца з нялёгкім гістарычным лёсам беларускага народа. Адно з апошніх пацвярджэнняў таму — чарнобыльская катастрофа. Жыццёвы шлях і грамадзянскі подзвіг Ф. Скарыны, — адзначыў П. Краўчанка, — з'яўляецца для нас той маральнай падставой, якая дае сілы і надае ўпэўненасці ў жыццёвай стойкасці народа ў такой экстрэмальнай сітуацыі.

Вучоны і пісьменнік, старшыня Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, узнагароджаны нядаўна медалём імя Ф. Скарыны, прафесар Адам Мальдзіс у сваім слове пра Ф. Скарыну расказаў пра шматгранную тытанічную дзейнасць беларускага і ўсходне-славянскага першадрукара, вучонага-гуманіста, аднаго з першых у Еўропе перакладчыкаў Свяшчэннага пісання на жывую народную мову.

Доктар Станіслаў-Стэнлі Скарына, нашчадак нашага слаўтага земляка, падзякаваў ураду і народу Беларусі за арганізацыю ўрачыстасцей у гонар 500-годдзя Ф. Скарыны, не толькі на беларускай зямлі, а і тут, у Нью-Йорку.

Цёпла сустрэлі ўдзельнікі вечара выступленне фальклорнага ансамбля «Жывіца» і яго кіраўніка — заслужаную артыстку Беларускай ССР Вальяціну Пархоменку.

Адбыўся паказ гісторыка-дакументальнага кінафільма «Француск — сын Скарыны», пастаўленага па сцэнарыі вядомага пісьменніка і драматурга А. Петрашкевіча.

Вялікую цікавасць выклікалі выстаўка графічных работ мастакоў Уладзіміра і Міхася Басалыгаў (серыя графічных аркушаў «Помнікі дойлідства Беларусі», «Мова наша родная»), а таксама цыкла палотнаў мастакоў В. Кожуха, В. Барабанцава, В. Шкарубы, прысвечаных чарнобыльскай трагедыі.

На сцэне і ў зале, дзе праводзіўся вечар, былі выстаўлены партрэты Ф. Скарыны пэндзля беларускіх мастакоў Л. Шчамялёва, І. Рэя і В. Шматава.

У дар нядаўна адкрытай секцыі беларускай кнігі ААН была перададзена падборка літаратуры пра Ф. Скарыну.

На вечары прысутнічаў Старшыня Савета Міністраў Беларускай ССР В. Кебіч.

Наш кар.

Трыццаць адзін мінус адзінаццаць

Падобна на тое, што ўсё менш застаецца тых, наго неспрэчна тычыцца колішняя пастава ЦК КПСС «Аб рабоце партыйнай арганізацыі Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы». Гэта высветлілася на нядаўнім справаздачна-выбарчым сходзе камуністаў-купалаўцаў. Сход праходзіў у два этапы. Першынак быў выкліканы тым, што пасля справаздачнага даклада аб сва-

ім выхадзе з КПСС заявіў былы санратар партбюро Г. Давыдзіна, а разам з ім — яшчэ дзесць чалавек. Сярод іх акцёры В. Манаеў, Ю. Авар'янаў, Н. Качаткова, В. Белахвосцік, В. Філатаў, Т. Пузіноўскай, М. Кірычанка.

Кіраўніком партарганізацыі, якая паменела на трэць, абраны дырэктар тэатра І. Вашневіч.

НАШ КАР.

«НАША ДОЛЯ», пробны нумар

Выйшаў з друку пробны нумар газеты «Наша доля», якую з новага года мае намер выпускаць Цэнтральнае праўленне Беларускага таварыства інвалідаў. Як вынікае са звароту да чытачоў рэдактара газеты, пісьменніка Івана Капыловіча, «Наша доля» будзе шматгранна і ўсебакова расказваць пра лёс

тых, хто не па сваёй волі ў многім адарваны ад паўнакроўнага жыцця, садзейнічаць сацыяльнай рэабілітацыі інвалідаў. Сярод аўтараў пробнага нумара «Нашай долі» — бібліятэкар газеты «Літаратура і мастацтва», інвалід II групы І. Паўлюноўскі.

Газета будзе выходзіць на беларускай і рускай мовах.

НАШ КАР.

Пра мужнасць землякоў

Альбом чорна-белых і каляровых здымкаў, выкананых В. Харчанкам, а таксама ўзятых з архіваў і музеяў, пад назвай «Усакіна» пабачыў свет у выдавецтве «Беларусь». Аўтарам складальнікам альбома невыпадкова з'яўляецца пісьменнік А. Кудравец.

Анатоль Паўлавіч, як вядома, родам з вёскі Аноліца Клічаўскага раёна, а менавіта на Клі-

чаўшчыне знаходзіцца Усакінскі мемарыяльны комплекс, што стаў часткай рэспубліканскага турысцкага маршруту і знаёміць з барацьбой партызан і падпольшчыкаў з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. А. Кудравец расказвае ім пра сам помнік, так і пра мужнасць сваіх землякоў, якія не скарыліся ворагу.

А. КУНЦЭВІЧ.

«Курапаты—сумленне і боль...»

Гэта словы з эпіграфа да 4-ай, з падзагалюкам «Курапаты», сімфоніі Кіма Цесакова. Яе прэм'ера адбылася ў канцэрте, якім адкрыўся 53-ці сезон Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Са сцэны да слухачоў звярнуўся кампазітар, расказаў пра тое, як наведваўся ў Курапаты, працуючы над новым творам, растлумачыў яго структуру, «вобразны змест тэматычнага матэрыялу, дзе быццам бы чуюцца галасы нявінных ахвяр, водгулле крывавага тэрору, унутраны маналог нашага сучасніка, уражанага падзеямі той жудаснай часіны.

Прагучала сімфонія «Кура-

паты» ў выкананні Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР пад кіраўніцтвам Ю. Яфімава. У той вечар партнёрам аркестра былі таксама саліст Мікалай Пятроў, адзін з вядомых піяністаў свету, і Акадэмічная харавая капэла імя Р. Шырмы (мастацкі кіраўнік Л. Яфімава), разам з якой музыканты паспяхова выступілі ўлетку на музычным фестывалі ў ФРГ. Публіка слухала С. Рахманінава, Ф. Мендэльсона, Дж. Вердзі... Афіша першага канцэрта сезона прынабліла многіх, ён праішоў пры паўночнай зале.

С. ВЕТКА.

Саюз тэатральных дзеячаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці члена саюза, рэжысёра ДАВТАБССР ФІНСКАЯ Наталлі Фёдаравы і выказвае спачуванне родным і блізім нябожчыцы.

На паўвостраве Ціхань.

Фота аўтара.

чыняў хто з нашых калег шырокія дзверы гэтай установы, час працы якой доўжыўся з 22-х вечара да 6-ці раніцы. Але тое, што яны пацкавіліся «індывідуальнай працоўнай дзейнасцю» на эратычнай ніве, — факт. Хтосьці распавядаў пра сэкс-таксі з дзеўкамі за рулём, хтосьці крыўдаваў на мадэракт за няўвагу да савецкай кліентуры, хтосьці выказваў здзіўленне, што, аказваецца, «спрэскурант паслуг» улічвае «ожную дробязь» — нават за тое, каб жанчына пагадзілася загаварыць на вуліцы, трэба плаціць, і за тое, каб сказала сваё імя, таксама. На тое і рынак...

ДОБРАЯ памяць засталася ў мяне ад праходкі па цэнтральных вуліцах Будапешта, калі нам выкраілі нейкі час «на магазіны». Каб схавацца ад надакучлівых вітрэн з летнімі кофтакімі ды бліскучай маладзёжнай біжутэрыяй, я зірнула ў

групу, і жахнулася: не маючы як плаціць за месца на рынку, людзі гандлявалі, расклаўшы свой тавар проста на зямлі. І былі гэта савецкія ды польскія грамадзяне, а сярод іх — і турысты. Чым толькі ні гандлявалі: ад электрычных кавамолакаў да грэчкі і рысу. «Ганебнае, вартае жалю, нізкае відовішча», — скардзілася інструктарка і без аніякай іроніі працягвала: — Ну, журналістаў гэта не тычыцца, з вашаю групай я ўпэўненая, такой ганьбы не будзе.

Як бы здзіўлася тая кабета, паехаўшы з намі...

У Будапешце рынак аказваўся амаль пад бокам нашай гасцініцы, і аднойчы раніцай мы наладзілі экскурсію. Дасведчаны сусед прапанаваў пайсці разам і ўгаворваў узяць фотаапарат — маўляў, пабачыш сяго-таго са сваіх, зробіш «валютны» здымак: беларускія журналісты гандлююць на барахолках.

Доля праўды

Загад: з аглядам на абставіны, безыменны палец надалей лічыць вялікім, указальны — безыменным. У кулаку ўсё пакінуць без змен.

Летапіс. Павялі дарогу веку пры жыцці таго генсека. Так вялі дарогу веку, што сканалі тры генсека.

МУС паведамляе: пацярпеўшыя згвалчаны без прыму-су.

— Не, я не прыстасаванец. Ну, маляваў правадыроў, дык жа без асалоды. Анекдот нават пра Брэжнева разказваў, наму трэба — ведалі, а зрабіць нічога не маглі. Брэжнеў у тым анекдодзе выглядаў разумнейшым за Картэра. Нішто не цешыла, ледзь перабудовы дачакаліся. Хачу вось усіх генсекаў і прэзідэнтаў на адной карціне паказаць. І Ісуса Хрыста дамаляваць. Як мяркуеце, поспех будзе?

Скорагаворка: недаперавыкамалі, але запратакаліравалі.

Рэклама лабірынта: з кожнага становішча маем выхад у тупік, а з любога — у іншы.

Плюралізм думак — гэта калі думаеш, ні на што не звязваючы, нават калі табе заціскаюць рот далонню, хай сабе кожны раз іншай.

Праўда пра рака: не туды рак пиецца, а адсюль мне.

Плакаты на раздарожжы: «Правільным шляхам ідзеце, таварышы!»

Мастацтва кіно: можна рухацца наперад, не кранаючыся з месца, трэба толькі, каб рухаўся фон.

Адкуль бяруцца анекдоты пра нашы хібы і бядоты? Не з-за гары, не з-за пагорка, кпіць той, наму баліць і горна.

Паніклі волаты сярпа і молата, і кемлівыя малары, што істуканаў крываць золатам, у вядры дзёгцю налілі.

Мы багатыя: патрэбны разумныя — знаходзяцца мысліцелі, філосафы, геніі, патрэбны дурні — знаходзяцца блупні, ідыёты, ірацыны. Есць выбар!

На мкне палююць: смаліць злева, справа — міма, го-няць уперад, назад — не іду, б'юць па тым месцы, дзе стаю, а мяне няма — я ўжо не дзічына!

— Не вучыце нас жыць! — гразіў п'яны помнікам на могільках.

Міхась ПАЗНЯКОЎ

Парадзінныя санеты

Рыгору БАРАДУЛІНУ
Бурліць, грывіць паззіі рака,
Цвітуць, вяснуюць берагі
У пругкай хвалі кожнага
Гарцуюць жвава скаронамі
Лугі эмоцый зладжана
Мае валы надзеі і трывогі.
Не зблытаць верш мой з
Ен срэбнарэхі, піткі,
Турботлівы, нязмушаны,
І вывад правільны зрабілі
Маіх турбот жыццё не
Сягне не раз дзевяты вал
І дум высакавольтныя
І ў сто душа падкажа

Уладзіміру СКАРЫНКІНУ
І ні на кроплю нават не
Што я пакінуў Аэрафлот,
Хоць кніжкі (ні вазымі маю
Усіх вас запрашаюць у
Цяпер, літаратурану
Я езджу і лятаю больш
Пабачыў гарады Узбенеістана,
Аб'ехаў Крым, Прынаспій і
Узбенеісія ўмінаў я шашлыккі,
Армянскія (о, слодыч!)
З Эмінам мудрым ля
Паездзіў і па краі дарагім...
І памяць, безумоўна, аб
Трымае безліч непаўторных

Міхась СКРЫПКА

Параіў

Жарт

Бацька з сынамі прыйшлі з
Пад'елі ў ахвоту.
Прылегалі спачыць на
Тут бацька гаворыць

— Падай мне вадзічкі
А той прытварыўся: спіць.
Старэйшы сыноч Мікола
Падаў спачувальны голас:
— Дарма гультая не прасі.
Устань, сам пап'еш
І мне падаці.

Пусці казла

ў агарод!

Так сцвярджалі раней. А калі Казёл сам лез, лавілі і білі. А тут хтосьці, магчыма, жартам дазволіў: «Ідзі, Казёл, у агарод. На арэнду!» І што вы думаеце?

Праз які тыдзень-другі было не пазнаць. Усё ў ім цвіло і буяла. Казёл ледзьве паспяваў адвозіць на продаж моркву, капусту, гурні. Вось яно як бывае. Калі Казёл сваю зямельку мае.

Нечаканая радасць

Панупнік доўга топчацца ля прылаўна.
— Скажыце, — нарэшце звартаецца ён да прадаўца, — а ці шмат засталася на продаж японскіх куртак?
— Паўсклада завалена.
— А італьянскіх штаноў?
— Не ведаем, куды па-дзець.
— А нашы ўцэненыя гальштункі?
— Вунь, апошні застаўся.
Твар панупніка асвятляецца радаснай усмешкай:
— Завярніце, калі ласка!
Як мала трэба чалавеку для шчасця!

А. КАРЧАШКА.

Мімаходзь

Зрабіў шмат промахаў, але замашак сваіх не нідае.

Не заўсёды прагрэсіўнамі можна дасягнуць прагрэсу.

Сябравалі доўга, бо добра не ведалі адзін аднаго.

Пісаў оды, але імя набыў на пасвільях.

Абароннае значэнне мае і качарга.

Установа «Аграўсімпром».

В. БАРОДЗІЧ.

Мал. А. ГУРСКАГА

3 8 ПА 14 КАСТРЫЧНІКА

9 кастрычніка. 21.25

ЛІРА

Мастацка-публіцыстычная праграма. «Покліч Скарыны».

Гледачы пачуюць разважанні ўдзельнікаў Міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай юбілею Скарыны, якая праходзіла сёлета ў Варшаве.

Бяруць удзел М. Бірыла, А. Барскі, А. Лойка, А. Мальдзіс, М. Кандрацюк, Х. Галёнка (Польшча).

10 кастрычніка. 19.25

«НА ЗЕМЛІ БЕЛАРУСІ У ЗГОДЗЕ...»

Аб мусульманскім свяце Курбан-Байрам, якое прайшло сярод беларускіх татар у пасёлку Іўе.

11 кастрычніка. 18.40

«СВЯТЛО ЗА МАНАСТЫРСКАЯ СЦЯНОЮ»

Сустрэча з манашкай Спаса-Ефрасінеўскага жаночага манастыра ў Полацку маці Марфай.

12 кастрычніка. 19.25

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс з Віцебска.

12 кастрычніка. 19.55

«КРЫШТАЛЬНЫЯ СЛОВЫ НАВУКІ-СВЯТЛА...»

Юбілейная кніжная выстаўка «Скарыніана».

Вядучы — кампазітар і выканаўца Ігар Добры.

14 кастрычніка. 11.15

ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ

Абмеркаванне новага французскага фільма «Пыл вайны». Прымаюць удзел французскія кінарэжысёры К. дэ Панфілі, Ф. Ляфонт, беларускі дакументаліст С. Луі'янчынаў, воіны-афганцы, маці загінуўшых салдат.

Вядучая — мастацтвазнаўца Н. Фральцова.

14 кастрычніка. 19.40

«БЕЗ ЭПІТАФІІ»

Прэм'ера дакументальнага фільма БТ.

Аб жыцці і дзейнасці пісьменніка, кіраўніка першага ўрада Савецкай Беларусі З. Х. Жылуновіча (Цішкі Гарнага).

Аўтары сцэнарыя У. Скалабан і Э. Ялугін, рэжысёр У. Бохун, аператар — С. Фрыдлінд.

А Б Ў В Ў

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ ІНСТЫТУТ

аб'яўляе конкурс

на замяшчэнне вакантных пасада прафесарна-выкладчыцкага складу па кафедры майстэрства акцёра і рэжысуры:

дацэнта (сцэнічны рух — 1);
дацэнта (рэжысура — 0,5);
дацэнта (майстэрства акцёра — 0,5).

Тэрмін конкурсу — месяц з дня апублікавання аб'явы. Заявы падаваць на імя рэктара інстытута на адрас: 220600 ГСП, г. Мінск, Ленінскі праспект, 81, аддзел кадрў. Тэлефон для давадак: 32-77-34.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдання ЦК КП Беларусі.
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел п'сьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОУДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел вышляўчэскага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культуры: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.